

MC
122.760

ZÁSZLÓS LEVENTE

SZEMBEN
LUKÁCS GYÖRGY
SZOBRÁVAL

SZENCI MOLNÁR TÁRSASÁG



ZÁSZLÓS LEVENTE:

SZEMBEN LUKÁCS GYÖRGY SZOBRÁVAL

Kötetem anyagát többszáz írásomból válogattam. A tanulmányok, könyvkritikák és glosszák műfaji különbözősége csupán a témák kereteinek tágasságát vagy szűkre szabott voltát jelzik, a belső egyneműséget nem bontják meg.

Az anyagot tehát nem műfajok szerint, hanem vezérmotívumaik rendjében csoportosítottam.

Így kerültek az első részbe azok az írások, amelyek nemzeti sorskérdéseink köré rendeződnek, míg

ORPHEUS UTJÁN

című fejezetbe a mítosz és művészetesztétikai témakör kíváncszott.

GALACSHAJTÓK

cím alá időszerű politikai indítékú írásaimból válogattam, de értelemszerűen ide illett egy Lukács György szellemiségét, erkölcsi és politikai ténykedését elemző tanulmányom is. Akarva, nem akarva minden emberi ténykedés politikai. Írói tevékenységem során az érték-erkölcs gondolatpár irányelvei alapján igyekeztem mondanivalómat kifejtetni – függetlenül a vitára ingerlő szellemiség olykor-olykor alpári színvonalától. Az elődök, – köztük Arany János, Barátság József, László, Hamvas Béla, Németh László – erre köteleznek. Könyvem címe is ezt jelképezi.

ZÁSZLÓS LEVENTE
SZEMBEN LUKÁCS GYÖRGY
SZOBRÁVAL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ZÁSZLÓS LEVENTE

**SZEMBEN
LUKÁCS GYÖRGY
SZOBRÁVAL**

Közzolgálati írások

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár



SZENCI MOLNÁR TÁRSASÁG

Budapest, 1996

SZENCI MOLNÁR TÁRSASÁG

Irodalmi vezető: Szij Rezső

MC 122.700



1997

ISBN: 963 8320 30 3

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Csak fölösleges idegen
szavaktól megtisztított
kéziratokkal foglalkozunk.

A sajtóhibákért a szerző felel.

F. k.: dr. Szij Rezső

Szedés: Dobó Nándor

Nyomda: ETO-Print Nyomdaipari Kft.

F. v.: Balogh Mihály

SZÁRSZÓTÓL SZÁRSZÓIG

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Szárszótól Szárszóig

A szellemi összegezés kísérlete

Határozott küldetéstudattal, irodalom- és politikaszervező tervekkel érkezett Püski Sándor 1930-ban Pestre, a jogi egyetemre. *Sinka Istvánt*, a parasztzseni költőt is ő biztatta a fővárosba településre, mert „jól-rosszul ott alakítják a magyar sorsot, ha bele akarunk abba szólni, csak onnan tudunk beleszólni”.

A népi szemlélet és kultúra irodalmi vetülete művelődéstörténetünk minden korszakában kimutatható. Ott van *Csokonai* rokokó népiességében, *Kölcsey*, *Kisfaludy Károly* és *Vörösmarty* népdalra hangolt próbálkozásaiban, diadalmaskodik *Petőfi* népi realizmusában, továbbá finomodik *Vas Gereben* és *Jókai* életképeiben, *Arany* és *Kemény* lélektani realizmusában, s a harmadik út ideológiai kötőanyagaként beépült az egész *Szabó Dezső*-i életműbe. Hatására a harmincas évekre kibomlik teljes színpévével megjelenve egy új irodalmi népiesség. Ne feledjük, a húszas évek avantgárd rohamra már kifulladt, s a Nyugat költőinek lírai forradalma is túljutott a zeniten, jobbra üvegházi másodtermései nyiladoztak.

Népiünk sorskérdései

Az új hangok – *Sinka István*, *Szabó Pál*, *Illyés Gyula*, *Veres Péter*, *Tamási Áron*, *Erdélyi József* megismerése, *Féja Géza* és *Matolcsy Mátyás* földreformért kiáltó írásai, *Németh László* különleges értelmiségi és nemzeti problémái, s a korábbi hatások, *Ady*, *Szabó Dezső*, *Móricz*, *Bartók* és *Kodály* sugárzásai rövid időn belül megérlelték a fiatal jogász elhatározását. 1937-ben néhány barátjával nyomda-szövetkezetet alapít, amibe tőkehiány miatt belebukik. E rö-

vid periódus terméke a Kelet Népe folyóirat néhány száma és Erdélyi József Eb ura fakó című etimológiai füzete.

Püskit a kudarc nem töri le, ötezer pengő kölcsönrel újra elindul. Üzlethelyiséget bérel a Szerb utca 17. alatt, megszerzi a könyv- és papírkerekedői engedélyen kívül a könyvkiadói iparigazolványt is, és 1938. május 15-én, huszonhét éves korában megkezdí könyves működését. Sinka István Vád című kötetével indul meg az a kiadói vállalkozás, amely 1945-ig, a második világháború végéig 118 könyvet jelentet meg, s java részük alapműnek bizonyult. Csak néhányat említve ezekből: Szabó Dezsőtől Az egész látóhatár, Németh Lászlótól A minőség forradalma és *László Gyula* nevezetes könyve, A honfoglaló magyar nép élete.

Püski Sándort nem a parasztromantika, hanem az általános népelet ellentmondásai, sorsproblémái izgatták. Ön-életrajzában írja: „Elvileg tudtam, hogy a munkásmozgalom nélkül nem lehetséges a magyar élet rendezése, s gondoltam, szót kell értenünk...” *Nagy Istvánnal* kapcsolatban fejti ki lesújtó véleményét: „Érthetetlen volt előttem, hogy a Népszava Kiadó, de legalább a szociáldemokrata sajtóban komoly szerepet játszó kommunisták nem kaptak rajta. Megismétlődött József Attila esete. A magyar munkásmozgalomnak nem volt szeme a legjobb íróira.”

Püski Sándornak volt szeme – és bátorsága is – kiadni a hozzá forduló, akkor még ismeretlen Nagy István munkáit, tegyük mindjárt hozzá: anyagi haszon reménye nélkül. Egy kiadó, amely nem haszon-, hanem tehetségorientált: európai viszonylatban is unikum!

Karácsony Sándor vezetése alatt működött a református egyház Kálvin téri épületében a Soli Deo Gloria nevű ifjúsági mozgalom, amely a hitélet gyakorlati megszervezésén kívül erőteljes érdeklődéssel fordult a népi és nemzeti kérdésekhez. Természetes, hogy Püski Sándor hamarosan kapcsolatba lép a mozgalommal, és 1942 nyarán Szárszón, a Soli Deo Gloria telepén megrendezik az első irodalmi táborozást. A következő év augusztusában szer-

veződik a második, de az elboruló politikai légkör miatt az egyház névlegesen nem vesz részt benne, ezért azt Magyar Élet Konferencia néven rendezik meg. A jegyzőkönyv és a megjelent dokumentumok szerint páratlan jelentőségű szellemi összegezés kísérletét kell látnunk abban a mozgalomban, amely a második magyar hadsereg doni katasztrófája utáni riadalomban az önvédelem lehetséges módozatait kereste, és megpróbálta a nemzet megmentésének útját kijelölni. Nem véletlen, hogy ebben a szellemben vélték megtalálni *Kádár János* ideológusai az eltiport 1956-os forradalom föllobbantó kanócat. A szárszói konferencia máig ható szellemiségével minden valamirevaló politikusnak számolnia kell. Az előadók – *Kodolányi János, Erdei Ferenc, Jócsik Lajos, Karácsony Sándor, Gombos Gyula, László Gyula, Dömötör Sándor, Múharay Elemér* – gondolatait tanulmányozva a megoldatlanul maradt problémák egész kötegét gyűjtheti össze az olvasó. S mint annyiszor máskor, a legerőteljesebb alaphangot Németh László csendíti meg: „Tegyük föl, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most föláll valaki, és azt kérdi: Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké? Ez a – harmadik oldal.”

Látnoki szavak – örökzöld téma! Két évvel később, 1945 júniusában vészhelyzetbe kerül Püski kiadói vállalkozása. Versenytársi féltékenység és sanda politikai megfontolások egyaránt szerepet kaphattak abban a lehango-lóan nevetséges procedúrában, amit el kellett szenvednie. Az MKKOE igazolóbizottsága 1945. július 13-i keltezésű határozatában megfeddte Püski Sándort. A kultúrbotránnyal fölerő indok: „... mert több jobboldali, sőt köztük teljesen nyilas érzelmű Írók művét megjelentette, így: *Kádár Lajos, Kodolányi János, Sinka István, Erdélyi József, Féja Géza, Németh László írók műveit is kiadta...*”

Nemzeti szellemben

Végül is az 1950-es államosításig életben maradhatott a Magyar Élet Könyvkiadó, ám a gyanakvás és a fokozódó terror fojtogató légkörében a lendülte megtört. Mindössze harmincöt könyve jelenik meg, abból is tíz utánnyomás-ként. Pedig a tervek ígéretesek. A régi szerzők névsora kibővül *Szabó Lőrincsel*, megjelenik a Tücsökzene; 1948-ban Irodalmi Olvasmányok címmel *Bíró Lajos Pál* szerkesztésében iskolai sorozat indul meg a világháború okozta könyvpusztulások gyors pótlására. Kitűnő indítása a sorozatnak egy kis, jegyzetekkel ellátott antológia *Báránszky-Jób László* válogatásában: A Magyar líra Adyig. Folytatása, A magyar líra Adytól ott rekedt a többi, megvalósulásra váró szép elképzelés között. A tudós esztétának is közel tíz évet kellett várnia, amíg újabb könyve megjelenhetett.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc után Püski Sándor ismét a nemzeti szellem fölélesztésére igyekszik lehetőséget keresni. Kísérletet tesz Magyar Írás elnevezéssel egy kiadószövetkezet megteremtésére, amelyhez nem kap engedélyt. Hamarosan lecsap rá az államhatalom, mert néhány barátjával szót emel az utódállamok területén kiütköző magyarellenes politika miatt. A következő évben az általános politikai amnesztia keretében kiszabadul, ám – alkotó cselekvési lehetőséget nem látván – 1970 végén az Egyesült Államokba emigrál, s ott hatvanévesen újra kezdi a könyves pályát. Rövid időn belül a New York-i Püski Könyvesház és Kiadó a nyugati magyarság szellemi központja lesz, a minőség műhelye, amelynek szellemisége fokozatosan erősödve visszafelé is elkezd áramlani. A folyamatot jól jellemzik a New Yorkban megjelent *Csurka-*, *Duray*, *Fűr*-kötetek.

A bekövetkezett itthoni politikai fordulat 1989-ben lehetővé tette a kiadó hazatelepítését. Már három év múltán 98 kiadvány szerepel a Püski Könyvesház árjegyzékében. A tavalyi könyvhétre megjelent, évtizedek múltán ismét csonkítatlanul, A minőség forradalma és – kibővítve

– Szabó Dezső nagy tanulmánygyűjteménye, Az egész láthatár. A mostani könyvhetet is méltóan ünnepli a kiadó. Sinka István Nagy utakról hazatérve című kettős kötete a költő összegyűjtött verseit tartalmazza. *Albert Gábor* István király fanyar bora című könyvében újabb esszéit, naplójait és előadásainak anyagát gyűjti egybe. Tovább bővül Gombos Gyula életművének sorozata: Tükörcserepek címmel 1936–1951 között írt történelmi tanulmányait, irodalmi és színházi kritikáit vehetjük kézbe. Fontos alapműként ajánlhatók még a már valamivel korábban megjelent történelmi tanulmányokat tartalmazó Für Lajos-kötet, a Szabadon szeretnék sírni, valamint *Bernáth Zoltán* könyve, a Justitia tudathasadása, amely elsőként ad igaz képet a népellenes Népbíróság történetéről.

A történelem nem ismétlődik, de analóg helyzetek adódhatnak. Püski Sándor újabb szárszói konferenciát szervez. Meghívólevelén ez áll: „A mai társadalmi és politikai körülmények indokoltta és szükségessé teszik a tájékozódást és útkeresést a nemzet életében: a politika, a népesedés, a nemzeti művelődés, a határainkon túli magyarság, az irodalom, a művészet és a tudomány, a gazdaság, a sajtó, a rádió és tv kérdéseiben.”

Igen, ideje lenne már szót értenünk és megtalálnunk a közös utat.

1993.

Hattyúk és hattyúölők

Lezajlott hát a Szabó Dezső életművének, írói és emberi alakjának szentelt tudományos konferencia. Mint az várható volt, igen csekély visszhangot keltve a sajtóban. A stratégia nem új: az agyonhallgatás mindig egyszerűbb és veszélytelenebb volt, mint birokra kelni a szellemóriással. Tudván tudjuk azonban, hogy a magasabb igazságszolgáltatás rendje szerint a zseni előbb-utóbb föltámad, s a feledtetők tűnnek el végleg a feledés homályában.

A mostani csak logikus folytatódása annak az elszigetelésre törekvő igyekezetnek, amely már jóval Szabó Dezső halála előtt megmutatkozott, s hol a lekicsinylés, hol pedig a publikálás lehetőségeinek korlátozása révén próbálta olvasóitól elválasztani. 1958-ban az *Irodalomtörténet* közölte Bohuniczky Szeffi zsigeri indíttatású emlékezését Szabó Dezsőről. A gonosz, frusztrált lelkiségre való terjedelmes írás lényegében nem volt más, mint az író fizikumát karikírozó mocskolódás. Jellemző, hogy a szakfolyóirat „*Adatok és adalékok*” című rovatában kapott helyet.

Az iránta érzett makacs, elvakult ellenszenv emlékezetes példája a hat évvel ezelőtti, sajtóvitát kirobbantó Magyar Nemzet-beli olvasói levél is, amelynek szerzője Nagy Péter akadémikus monográfiájára hivatkozva írta: „Megdöbbenve értesültem lapjuktól, hogy Szabó Dezsőről Budapest utcát (rakpartrészletet) készülnek elnevezni, sőt, szobrát is fel akarják állítani. Meggyőződésem, hogy nagyon sokak véleményének adok hangot, amikor felháborodottan tiltakozom mind az utcaelnevezés, mind a szoborállítás ellen... mind szépirodalmi műveiben, mind pedig ezeknél sokkal nagyobb és tartósabb hatású publi-

cisztikai írásaiban és előadásaiban olyan eszméket hirdetett „amelyek lehetetlenné teszik, hogy egy demokratikus (sic!) országban nevét utca viselje és köztéren szobra álljon”.

Igaz, a levélíró érdemi választ kapott Pomogáts Bélától és Szőcs Zoltántól, s négy évvel később, 1993 júniusában tisztelői megkoszorúzhatták a Gellérthegy oldalában felállított Szabó Dezső emlékművet, az olvasók számára mégis érdektelen maradt a vita, mivel az idézett publicisztikai írások hozzáférhetetlenek voltak. Hogyan is jelenhetett volna meg a szovjet uralom idején az a tanulmánykötet (*Az egész látóhatár*), amelynek bevezetőjében Szabó Dezső a nemzetalkotó munka föltételét „csak egy teljesen önálló és független Állam és egy egységes Nemzet kereteiben” tudta elképzelni!

Mindezek ellenére az ébenfekete szoborfej – Szervatiusz Tibor kongeniális alkotása – örök mementóként ott van a hegyoldalban, s a zseni életműve is kiemelkedni látszik. Néhány éve Debrecenbe újra megjelent *Az elsodort falu*, s a szovjet csapatok kivonulásának évében Püski Sándor ismét kiadhatta két terjedelmes kötetben *Az egész látóhatár* bővített anyagát, tavalyelőtt pedig a Bartók-hagyatékból került napvilágra az író kéziratban maradt munkája, *A végzet ellen*.

Szabó Dezső írói működésének regressziója 1942 júliusában következett be. Ekkor jelent meg a *Ludas Máttyás Füzetek* utolsó, nyolcvanadik száma, s az író utolsó megjelenési lehetősége is megszűnt. Az új, érvénybe lépő ponyvarendelet értelmében ugyanis az öt pengő alatti kiadványok cenzúrázási jogkörbe kerültek, amelynek hatálya alól, többszöri próbálkozás után sem sikerült kivonni a nevezetes sorozatot.

Az íróban fölerősödő halálhangulat, egy a szomorkás búcsú és a szarkazmus különös keverékeként megtestesülő kisregényben fogalmazódik meg, mintegy szimbolizálva az életmű későbbi sorsát is. „Haldokló hattyú vagyok, mert nagyon emberi ember voltam. És a szemeim

végzetes tükrök voltak, melyekben minden és mindenki: dolgok, események, emberek lényegszerinti önmagukat látták meg” – írja *A megfojtott kakas* Előhattyúdálnak nevezett bevezetőjében. „És folyton, folyton fojto-fojto-fojtogattak. Most aztán már hattyú vagyok és haldokló. Ezekben a sorokban adom nektek utolsó éneknyi életemet. Hallgassátok meg keresztényekhez illő figyelemmel.”

Sok megelőző, hangzatos és látványos gesztus után ezek a végelszámolás rezignált hangjai. A közelgő depresszió előjele. A kisregény egy szálon futó történet. Fazekas András sok viszontagságot elszenvedett családja két évtized után révbe ér, hatszázezer pengőt örököl. Visszavonulnak egy vidéki településre kertészkedni, tyúkokat tenyészteni. Az idilli nyugalomnak azonban hamar vége szakad, mert a kakas hajnali kukorékolására fölriadó lakótársak szervezkedésbe fognak, s a fölbérelt házmesterrel megöletik a királyi előkelőségű madarat. A parabola világos és egyértelmű. Szabó Dezső személyes kultúrharca és a nemzeti ügy – mint annyi más művében – itt is szétválaszthatatlanul transzponálódik egybe s válik általános érvényűvé. A személyes ügyben a nemzeti kulturális élet tisztátalan mahinációira derül fény, az alantas üzleti szellem és a kisstílű politikai akarnokság gyászos figuráira.

Nem kérdéses Szabó Dezső időszerűsége ma sem! Amíg születnek hattyúk, hattyúölők is lesznek. Nemcsak a zseni szellemisége halhatatlan – a gonosz ostobaság is örök életű. „Monumentumot állítottam az idő kapujába és a jövő felé haladó magyar ki nem kerülheti azt. Évekre van még szükségem, hogy a mű minden részletét kidolgozzam. De nagy alapvonalai megvannak és nem félttem az időtől őket” – írja indokolt öntudattal 1939 októberében.

A monumentum áll: letagadhatatlanul, megkerülhetetlenül. Nemzeti kultúránk szellemi reaktora, erőforrása. Élünk vele!

1995.

Csak Lukácsot kellett túlélnem

„A húszas, harmincas, negyvenes évek világnézeti harcai között neveltünk férfiakat az ismeretlen, de mindenképpen borúsnak ígérkező jövő számra.” – vallja egyik önéletrajzi írásában *Baránszky-Jób László*. Aki csak egy rövid órára is élvezhette a tanár úr vibráló szellemességgel átszőtt előadásainak egyikét, közvetlenül megtapasztalhatta a pedagógusi munka ősi értelmét, lelkeségét. Deákja-it soha nem bifláztatta, nem volt szüksége osztályozó könyvre, anélkül is pontosan tudta, milyen hatékonysággal azonosultunk vele.

Tankönyvvel, leckefölmondással nem törődött, még a kemény ötvenes években is elegánsan bojkottálta a hivatalos módszertani előírásokat; angyalit nyugalommal használta föl a légó órákat művészettörténeti előadások megtartására. Óráit fegyelmezési ügyek nem rontották, legendás tekintélyét fölmérhetetlen tudásával és csillogó humorával érvényesítette. Igazi tanáregyéniség lévén, az iskolai nevelés két döntő tényezőjét nem a tankönyvben és a leckefölmondásban látta, hanem a tanárban és a tanulóban. „Egy lat ízlés többet ér, mint bármennyi teoretizálás.” – idézgette egykori professzorát, Négyesy Lászlót. Diákjaiban az önálló véleményt böcsülte, és ítélőképességük kifejlesztésére törekedett.

Esztétikára nevelt minket, amit akkor nem vettünk észre, mert Baránszky tanár úr számára az esztétika nem teoretikus alapokra építkező tudomány volt, hanem vonzó bevezetés a művészetek világába. Mert a művészi érték a lelki élményben nyilvánul meg, amely viszont kétségbevonhatatlanul a fogékonyság függvénye – ennek a fogé-

konyságnak fejlődését kísérte nagy figyelemmel bennünk, s ez volt minősítésének is legfőbb szempontja.

Kiváló tanár volt, maga is nagyszerű pedagógusok neveltje. A váci piaristáknál tanult, egyetemi indexében Beöthy Zsolt, Riedl Frigyes és Négyesy László aláírásai jelzik szellemi háttérét. Mint legtöbb irodalomtudósunk, ő is versekkel kezdte, melyek a Zászlónk nevű diákújságban jelentek meg. Noha 1926-ban esztétikából doktorált (Az esztétika látszat-valóság problémája), szépirodalmi terveitől csak fokozatosan távolodott el; 1929-ben még novellákat is publikált. A harmincas években már ismert személyisége a magyar tudományos életnek. Mindmáig értékálló művek jelzik az emelkedés irányát; 1935-ben: Bevezetés az esztétikába, 1837-ben: A magyar széppróza története, 1943-ban: A magyar irodalom kincsháza (Alszeghy Zsolttal közösen szerkesztve) c. könyvei és tanulmányok egész sora teremtik meg egy sokat ígérő tudományos karrier alapjait. Az 1945-ös történelmi forduló utáni változások számtalan tudományos pályát térítettek vakvágányra, „természetesen” Baránszky-Jób Lászlóét is. Hamvas Béla filozófus barátjával megpróbálja ellensúlyozni Lukács Györgyét; újabb alapműve, A modern ízlés, ennek jegyében jelenik meg az Egyetemi Nyomda nevezetes sorozatában 1946-ban. Folytatására azonban az oxigénhiányos politikai légkörben már nem nyílt lehetősége. Rákosiék minden működési területéről könyörtelen módszerességgel szorítják vissza. 1948-ban kényszerűen válik meg a tíz éve általa szerkesztett Esztétikai Szemléből, megfosztják iskolaigazgatói rangjától, 1951-ben pedig bezárulnak előtte az egyetem kapui. Szávai Nándor hívja a II. Rákóczi Ferenc gimnáziumban, ahonnan 1952 őszén a Szilágyi Erzsébet gyakorló gimnáziumba megy át nevelőtanárnak – s ott is marad nyugdíjaztatásáig.

1957-ben a sajátos irodalompolitikai helyzet folytán képződött rövid időre nyílt résen sikerült napvilágra juttatnia az Arany lírai formanyelve c. könyvét. Lassan-lassan visszatérnek publikálási lehetőségei. Juhász Ferenc folya-

matos megjelenést biztosít neki az Új Írásban. Még meg-
érhette a betakarítás örömeit is: tanulmányainak legjavát
három kötetbe (Élmény és gondolat, 1978; Teremtő érté-
kelés, 1984; A művészi érték világa, 1987.) sűrítve láthat-
ta testet öltetni. Amikor 83. születésnapján egy üveg tokaji
aszú kíséretében goethei kort emlegetve felköszöntöttem,
csöndes bólogatással, szemében a humor felvillanó fényé-
vel válaszolta: – „Csak Lukácsot kellett túlélnem.” 90 évet
élt, 1987-ben temették.

1991.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Alkotó hazaszeretet

1956 forradalmi napjaiban vetette papírra Németh László ezeket a sorokat: „*Mindig nagy honvággal néztünk a reformkorra, a szabadságharcot megelőző évtizedekre.*”

A nagy író-gondolkodó ismét a maga sajátos szemszögéből nézve emelte ki történelmünknek azt a korszakát, amelynek szellemiségével távolról sem nosztalgikus alapon azonosult. Eredendően idegen volt tőle mindenfajta romantikus érzegősség; A Német László-i életmű beton-alapja a racionalizmus, kötőanyaga az alkotó hazaszeretet.

Ez utóbbi az a mentalitás, amely a hosszú tetszhalál állapotából kimozdította a nemzetet és 1848 március idusán talpra állította. Mindössze két évtizednyi készülődés, forradalom és szabadságharc elegendő volt annyi energia termelődéséhez, hogy kimeríthetetlen tartalékaiból minden megújulási kísérletünk idején bőségesen meríthettünk s bizonyára így lesz ez mindaddig, amíg ezen a 93 ezer négyzetkilométeren értik és énekelik a Himnuszt.

Mert innen ered minden vágyunk, dilemmánk, büszkeségünk. Mert ekkor fogalmazódott meg valamennyi nemzetmentő gondolatunk, amely végül ama nevezetes 12 pontban összefoglalva öröklődött az utókorra, s amely 1956 lángoló napjaiban újra testet öltött a Budapesti Műszaki Egyetem 16 pontjában s az azt követő, naponta föl-röppenő, pontokba szedett kiáltványokban. A nagy idők valamennyi gondolatata napjainkig ível. Anyanyelvünk védelme, nemzeti színjátszásunk ügye, iparunk, mezőgazdaságunk, közlekedésünk korszerűsítése, oktatásunk nemzeti szellemhez történő igazítása mind-mind égetően idő-szerű: sürgős megoldásra vár.

Honnan nyerte erejét a reformkor magyarja? Nem im-

portálta! Lehatolt anyanyelvének, történelmi múltjának, népi hagyományainak gyökérvilágáig, s rátalált önmagára. Megalapította tudományos akadémiáját, fölépítette nemzeti színházát, nemzeti múzeumát, megírta nemzeti operáját, drámáit, megjelentette népdalainak és népmondáinak gyűjteményes köteteit, pályázatot hirdetett pogánykori ősvallásunk földerítésére, egyszerre végzett kutatómunkát és szintézist. Élt és tevékenykedett az alkotó hazaszeretet lázában. Nem tűrhette tovább a megalázó félmegoldásokat, a tisztázatlan, zavaros helyzeteket. Ezzel a rebellis hajlamunkkal azóta minden ránk telepedő idegen akaratnak számolnia kell.

1993.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Hírünk a világban

Hogyan vélekednek rólunk, nemzeti karakterünknek milyen vonásai ismeretesek határainkon túl? Nem lehet ez közömbös itt, Európa harmadik régiójában. Nem lehet közömbös, mert ismét előttünk a hármas alternatíva: maradunk továbbra is a keleti tatárerkölcsök kötöttségeiben, vagy visszaölel keblére a Nyugat, esetleg harmadik lehetőségként megrekedünk Kelet és Nyugat között afféle biológiai szűrőként a puffierzóna szerepét betöltve.

Ha a közelmúltig a vasfüggöny és a minimálisra szabott valutakeret fogta vissza a szárnyalásra mindig kész fantáziát, most a mozgástér bővülését más tényezők akadályozzák. Tudnunk kell, hogy a nyugati kapu csak azok számára tárul ki sarkig, akikre a legjobban kellene vigyázunk. Mire körülnézünk, valamiféle centrifugális erő ki-röptetheti kreatív értelmiségünk színe-javát. S mindezzel egyidejűleg működnek olyan erők is, amelyek elkedvetlenítik a befelé irányuló tájékozódást és a beruházó szándékot a legotrombább sajtómódszerek alkalmazásától sem riadva vissza. A módszer ismeretes. A ránk nézve kedvezőtlen, torzított információk legtöbbször sugalmazott anyagként látnak napvilágot a különböző nyugati napilapokban.

Idegenben élő, jobb érzésű honfitársaink ráérezvén a veszélyre, a közelmúltban megszervezték a Magyarság Hírnevét Védő Ligát, azt a szervezetet, amelynek elindításával nemzeti önvédelmi reflexeink elégtelen működése miatt immáron éveket késtünk. A televízió egyik reggeli adásában tájékoztatta erről a nézőket a hazalátogató *Krencsey Marianne*.

Ez a vállalkozás – ha úgy tetszik, nemes szándékú

mozgalom – akuttá vált jelenségre figyelmeztet. Ha az ideutazó idegen véletlen folytán nem figyelne föl még odakinn valamely dehonesztáló cikke, átlépve a határt, menten hazai sajtótermék csapja képen gyors távozásra késztető, célzatosan összeállított híranyagával – a nagyobb hatékonyság érdekében: angol nyelven. Az illusztris orgánus, nevén nevezve: *a Budapest Week*, amely *Hungary's International Weekly* alcímmel magát Magyarország nemzetközi hetilapjának aposztrofálja, amiből logikusan következne, hogy az a mienk is, magyar honpolgárké, elvégre itt szerkesztik Budapesten a Nagydiófa utcában, magyar újságírók közreműködésével, s terjesztésében a Malév hatékonyan részt vesz.

Vegyük a szeptember 16–22-i dátumozású lappéldányt. Mindjárt a fejléc alatt öklömnyi betűk harsogják: „Egyházak harcolnak az iskolák megszerzéséért”. Alatta kisebb betűkkel: „Sáriban a diákok kocsmába járnak tanórára”. Mindezek alátámasztására a harmadik oldalon elrettentő például a kommunizmus alatt tíz létező egyházi iskolához hasonlítják a jelenlegi 261-es számot, miközben a valós összehasonlítási alapra – az államosítások előtt 6500 felekezeti iskola működött! – a jótékony feledés homálya borul.

Jelenleg a diákok 3–4 százaléka jár egyházi iskolába, mintha nem akadna több diák. Vajon hová lett a 7–8-szoros túljelentkezés ténye? A 3–4 százalékot az egykori 65 százalékhöz kellene hasonlítani, az akkori számarányok figyelembevételével. Bizony, így lehet valós tényeket úgy manipulálni, hogy az ellenkezőjét bizonyítják vele!

Tovább szemelgetve? *Antall Józseffel* kapcsolatos ízléstelen hazudozással folytatja a lap tudósításait. Félmunkaidőre csökkentés, erőszakos ragaszkodás a hatalomhoz, már inkább csak egy szürke kísértet, mint dinamikus kormányfő és így tovább... A parlamentben letűnik az MDF, közben mások egyre hangosabban követelik az előrehozott választásokat.

A második oldalt a békásmegyeri robbanás és a külön-

böző életveszélyes munkakörülmények taglalása, a 20 milliárdos banksikkasztás és a „rosszul kiválasztott” expószimbólum története foglalja el. Első a profit, második a biztonság. „Ez a magyar munkaadók és munkavállalók mottója” – rikoltja a címszöveg a lényeget.

Az ötödik oldalt a mindent elöntő – tavalyihoz képest duplájára nőtt – lopások és rablások, valamint a maffiahírek töltik meg. A hatodik oldalon kioktatnak, hogy a kormány burkolt irredenta intenciói ártanak a magyar-román viszonyoknak.

Mindenekelőtt leszögezendő: mindez a lap teljes hírtartalma – nem célzatos válogatás eredménye! Megszokhattuk már, hogy a magyar lapok zömének elsőrendű célja a sikertelenségek, a bajok, a botrányok felnagyított közlése, a kormány és az MDF lejáratása. De rendjén való-e az, hogy ilyen egyoldalúan, ilyen hamisan informálják a hazánkba belépő külföldieket is? Ezt a képet kell nyújtunk az országról? Valóban nincsen nálunk egyetlen sikeres vállalkozás, egyetlen jó hír, egyetlen rokonszenves megnyilvánulás sem a börtönmagazinba való híreken kívül? Elhiszi-e valaki, hogy ez lenne a valóság, ez lenne az objektív kép, amit be kell mutatnunk? És ha nem, miért e lelkes, lihegő, rosszízű szenzációhajhász modor? Kinek az érdeke, hogy ezt a képet fessék rólunk a külföldieknek? És miért kell ezt nekünk eltűrnünk?

1993.

Végtisztesség

Ismét egy nagy magyar emigráns hamvai kerülhettek hazai földbe, a néhai *Kállay Miklós* miniszterelnöké. Ma a Mátyás-templomban ünnepi mise keretében emlékeznek meg a kiváló politikusról, holnap pedig Kállósejében megnyílik a családi sírbolt ajtaja, hogy elnyerhesse végleges nyugalma az ősök között.

Kevés politikusunk van akinek működését annyi méltatlan gúnyolódás és gyalázkodás érte a hivatalos (demokratikus) magyar történettudomány részéről, mint Kállay Miklósét. A nevével jegyzett, sokat emlegetett „hintapolitika” az egyetlen helyes taktika volt a kényszerpályára sodródott magyar külpolitika körülhatárolt lehetőségei között. Mivel jó alternatíva nem kínálkozott, a legkisebb rosszat kellett megkeresni, s Kállay Miklós miniszterelnök amíg cselekvési szabadsága megvolt, azt mindig meg is találta. Nem tekinthető véletlennek, hogy leváltását 1943 áprilisában Hitler indulatosan követelte, s az sem, hogy annak Horthy nem tett eleget. Kállay minden intézkedése a nemzet fennmaradása érdekét szolgálta. Tevékenységének fő célja a belső rend fenntartása és a közvetlen német beavatkozás lehetőség szerinti visszatartása volt. A voronyezsi katasztrófa után a keleti frontról katonáinkat igyekezett visszavonni a Kárpátok térségébe, s egyidejűleg fegyverszünetet kötni a nyugati szövetséges hatalmakkal. Nem rajta múlt, hogy az összeomlást nem kerülhettük el.

A hamvak megérkeztek, a kegyelet rituális aktusai hamarosan lezajlanak. A történészt is figyelmeztetik a saját feladatára. Kállay Miklós élete, politikai pályafutása és nem utolsósorban tárgyilagos értékelése – még megírásra

vár. Annak az államférfinak, aki már 1925-ben, főispáni működése idején bizonyosságát adván korszerű gondolkodásának, levélben figyelmeztette a miniszterelnököt, hogy a kormányzat részéről bensőséges kapcsolat kifejlesztésére kell törekedni a falu lakosságával. Nem üres képzelődés volt ez Kállay részéről, az apai mentalitás szellemi öröksége működött benne. Azé a Kállay Andrásé, aki miközben maga is gazdálkodott, szabolcsi főispánkodása idején éles tekintettel mérte föl a parasztság állapotát, s tette szavá a halaszthatatlan tennivalókat: „az ismétlő iskola rendszere nem általános, sem komolyan nem veszik, ezért a 10 éves (4 elemi végzett) gyermek elfelejti, mit tanult. Minden munkásképző intézmény nélkül vagyunk, nincs mezőgazdasági vasárnapi munkaszünet, emiatt a nép vallástalan, s folytathatnánk a sort.” Máshol így ír: „Hogy értse meg a tanuló Magyarország történetét, ha a Balkán, Olasz, Német, Lengyel és más országok történetét nem ismeri...”

E kiragadott idézetek is nyomatékosítják, hogy Kállay Miklós politikai arcképének megrajzolása nem nélkülözte a családtörténet földolgozását sem, amely majd mintája lehet más, értékes családmonográfiáknak, s bizonyága annak, hogy vezető politikai tehetségek nem előzmények nélkül tűnnek elő a semmiből. Nem vétetlenül törekedett a kommunizmus rotációs gépezete a családi folyamatosságok módszeres fölszámolására –, a hagyományok önvédelmi értékével, „veszélyességével” tökéletesen tisztában volt.

Végezetül álljon itt Kállay András politikai üzenete, amelynek Miklós fia maradéktalanul eleget tett, s amelynek betartása ma is becsületbeli kötelessége lenne minden politikusunknak: „A politikai pártoknak is meg van a politikai tisztességük épp úgy, mint a politikai egyéneknek: a máról holnapra való taktikázás és pártváltoztatás nem tisztessége sem az egyéneknek, sem a politikai pártoknak... a politikai tisztességet és megbízhatóságot ott keressük, ahol a vallott elvekhez való szívós ragaszkodást tapasztaljuk.”

1993.

Gábor Áron szibériai trilógiájáról

Európa értelmiségi köreiben jó ideje láthatóvá vált egy olyan szellemi áramlat, amelynek ismertebb eszmehordozói, teoretikusai Keleten vélték föllelhetőnek a világmegváltás titkát. Rögeszmés hittel fordultak mindazok a fölkelő Nap irányába, akik nem tudtak hinni a technokrata Nyugat jövőjében, s rettegve vizionáltak maguk elé egy fizikailag elgépiesedett, amorális világ jövőképeit. Nem véletlen, hogy ez a fanatizmustól sem mentes érdeklődés éppen az első világháborút követő években izzott a legmagasabb hőfokon. Ennek az értelmiségi lelki kielégületlenségnek volt egyik látványos tünete az avantgárd áttörés is, amely a maga harcias eszközeivel, harsány gesztusaival az agitatori szerepvállalást is feladatának tekintette. E korszak jellegzetes produktuma volt *Fritz Lang* *Metropolis* című filmje is, amely egy végletesen kétpólusúvá stilizált világot vetített a némafilmek jövőre kíváncsi látogatói elé. A történelmi tények ismeretében ma már senki sem csodálkozik azon a paradoxonon, hogy Fritz Lang rémületes álmát éppen abban az államban valósították meg, amely az avantgárd mozgalmak egyik kísérleti telepe volt. A Szovjetunió deformálta Oroszországban már Lenin idejében kialakult – az értelmiség kiirtása következtében – az a kétpólusú társadalmi rendszer, amelyre a koporsófüdolet Sztálin szögezte rá. Ez a koporsó lett az élve rothadás aranyozott ereklyetartója. Hermetikusan zárt, nehogy a kényes szimatú polgári orrok megérezzék Európában a szörnyű szagot, ami az embertől keletre terjengett.

Mi van az embertől keletre? *Brunton* szerint a világos-

ság. Persze ő India ezoterikus fényeire gondolt. Ossendowski más földrajzi régióban tájékozódott. Láta a sötét kelet árnyait is, ahol „*még mindig láthatók a nyomai a mongol pszichológiának, a nomád embernek, a rombolónak és a pusztítónak, aki csak a rombolás a pusztítás kedvéért rombol.*” (1923.) Vele szinte azonos időben regisztrálta az emigrációba kényszerült misztikus író Mereskovszkij, hogy oroszföldön az Antikrisztus lett úrrá, s a birodalom a pokol tornácává.

Ebbe a világba kerül huszonkét évvel később Gábor Áron, a negyvennyolcas szabadsághős családjából származó jogász újságíró, akit a Magyar Vöröskereszt főtitkáráként hurcolnak el 1945. augusztus 7-én a budapesti Szentkirályi utcai hivatali helyiségéből a szovjet politikai rendőrség emberei. A *Túl a Sztálin-vonalon* című, 1941-ben haditudósítói élményei alapján megírt könyvéért a szovjet katonai bíróság halálra ítéli, de a Legfelsőbb Szovjet Bíróság öt évi kényszermunkára és életfogytiglani száműzetésre változtatja. Az egykori GULAG-fogoly, majd szibériai száműzött tizenöt évvel később, az utolsó visszatérőkkel együtt kerül haza olyan élményanyaggal, amely beépülve önéletrajzi regényébe, azt az átélt időszak szovjet valóságának enciklopédiájává is dúsítja. A mű hármas osztatú: arányosan szerkesztett trilógia. Az egyes kötetek cím szerint is (Az embertől keletre; Szögletes szabadság; Évszázados emberek.) követik a menetrend szerinti változásokat, ahogyan hőse fokozatosan belesüllyed abba a világba, amelyben a halálra ítélt idegen eljut a rákényszerített szovjet állampolgári státusig.

Gábor Áront első, közvetlen érintkezése ezzel a valósággal igen hamar rádöbbeníti a fölismerésre, hogy neveltetésének műveltségének koordináta-rendszeréből ki kell lépnie, ha élni akar. Ekkor képes megfogalmazni annak az okát is, hogy Nyugat vakságának, tehetetlenségének voltaképpen milyen egyszerű a magyarázata: „Az erkölcsi világrend polgári képletében az évezredekig cizellált fogalmak és a szovjet valóság között máshová kívánczik a

tizedespont, különben a tiszteletreméltó patinával együtt elvisz az ördög. Kérdés, hogy a szexben és autóban gondolkodó nyugati világ megérti-e, hogy a szovjet uralom alá került népek életben maradásának ez a kegyetlen ára...”

Természetesen ennek a lét alatti vergődésnek is megvan a fönmaradás hitébe kapaszkodó elmélete, amit a szerző a grammok filozófiájának nevez. Központi gondolata a napi kenyéradag mennyisége, mert a napokból csak annyi marad emlékül, ahány gramm kenyeret megevett a rab. Ebben a börtönvilágban az ember a grammokért mindent megtesz. Eladja testét, lelkét, hazáját, becsületét. A rab előbb-utóbb mindenről csak gramm-egyenértékben képes gondolkodni. Ez a gramm-filozófia végighúzódik – jellegzetes szerkezeti elemként az egész trilógián; két oldalán a főhős kettéhasadt énje: a Rab és a Polgár vitázgat egymással. Ezáltal kettős fókuszban értelmeződnek a rendszer irracionális jelenségei, amelyek egyébként egy olyan világban, ahol az erőszak és az embertelenség nem eszközként használatos, hanem maga a megvalósítandó cél és állapot, racionális magyarázatot kaphatnak. Így kap végül feleletet arra az önmagának föltett kérdésére, amelyet még lágerfogolyi minőségében fogalmaz meg: „Öt éve keresem az okát, miért bűn a gyengédség, szeretet, bajtársiasság, önzetlenség ebben az átkozott világban.”

Az olvasó, aki ismeri *Rejtő Jenő Csonthbrigád* című regényét, elképedve veszi tudomásul, hogy az a világ, amit a humoros kalandtörténetek kiagyalója maga is csak fantáziaterméknek vélt, már régen megvalósult. Van olyan világ, ahol az ember alatti ember, énjét veszítve, már csak egy használati tárgy nevét viseli, mint például Gábor Áron *Pápaszem* nevű rabtársa, a geometrikus szabadság elméletének kidolgozója. Kettős börtönrendszer a szovjet valóság; a belső körben a lágerbanditáknak kiszolgáltatott értelmiségi GULAG-foglyok szivárványos képzelődésekbe kapaszkodva magyarázgatják a magyarázhatatlant, a kerítésen kívül pedig gyökszavakban és ősfogalmakban gon-

dolkodó „évszázados emberek” sínylődnek a megdermedt időben.

Mivel Gábor Áron szibériai trilógiája Szolzsenyicin GULAG-jáéval rokon témájú, indokolt megemlíteni, hogy 1967-ben, 1968-ban és 1971-ben megjelent kötetei (München) évekkel megelőzték a nagy oroszét, amely eredeti nyelvén 1973-ban, német fordításban 1974-ben látott napvilágot. Bízvást állítható, hogy Gábor Áron regénytrilógiája terjedelmében és jelentőségében egyaránt grandiózus mű. Sajnálatos tény, hogy szerzőjének halála után tíz évvel jelenhetett meg itthon is, s még sajnálatosabb az, hogy ez a könyvheti kiadvány milyen makacs következetességgel kerülte el honi műítészeink figyelmét.

1992.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Nagy Morvaország?

Katasztrofális történelmi események után megfigyelhető jelenség a szellemi élet átmeneti megzavarodottsága. A nemzeti önismeret vágya új utakat keres, átértékelő folyamatok indulnak meg, s az igyekezet az egyensúlykeresésben nemegyszer újabb torzulásokat teremt. Az érzékenység különösen kis népeknél jelentkezik végletekben: megalomániás önértékelésben, esetleg mazochisztikus önfokozásban. Nem kell messzire mennünk, saját történelmünk is szolgáltat mindkettőre példát.

Józan önvizsgálatra, tárgyilagos önértékelésre, igaz önbecsülésre csak az indulatok apadásával bekövetkező tisztulás ad lehetőséget. Ez a tisztulási folyamat s a reális önismeret vágya érzékelhető napjainkban, amikor egy-egy megjelenő néprajzi, régészeti, őstörténeti vagy művelődéstörténeti könyv szinte órákon belül eltűnik a könyvesboltokból. A nemzeti múlt, a néprajzi sajátosságok iránti érdeklődés a fokozódó öntudat jele – de lehet a történelmi közelmúlt integrálódási jelenségeinek természetes ellenhatása is.

A nemzettudat etnikai elkülönülést is jelenthet; egyfajta befelé fordulást, amely értékrendjében első helyre a sajátosat, az egyedit, az autonóm jelleget emeli. Hasonló igény kielégítésére jelentette meg 1980-ban a pozsonyi Tatran Könyvkiadó *Magna Moravia* címmel a Nagymorva Birodalom koráról és művészetéről (ez utóbbi egyben alcím is) szóló reprezentatív kiállítású könyvét. A szerző, Ján Dekan szándéka egyértelmű: a vizsgált földrajzi térségben kimutatni a sok évszázados morva-szláv történelmi és művelődéstörténeti kontinuitást, s annak rendszerbe foglalásával őstörténeti jelentőségét is megadni.

A Nagymorva Birodalom nem volt hosszú életű történelmi képződmény. A Dunától északra, az egykori avar kaganátus területén és határvidékén jött létre, miután Mojmir – Pribina elűzése után – a saját Morava menti fejedelemségével 830-ban egyesítette annak Nyitrai fejedelemségét, majd 874-ben Szvatopluk alatt elérte legnagyobb kiterjedését. A hanyatlás és széthullás Szvatopluk fejedelem halálával 894-ben szinte azonnal megindult; a következő évben a Nagymorva Birodalomtól elszakadtak a csehek, s a kitört testvérháború gazdaságilag és katonailag végzetes következményekkel járt. 900-ban már cseh és bajor hadak pusztítottak morvaföldön, 50 évvel később a mai szlovák területek nagy részét előzönlik a magyarok. Meg kell jegyeznünk még annyit, hogy a *Nagymorva Birodalom* elnevezés csak belső értelemben jelent nagyságra utalást, mivel a frankokkal szembeni vazallusi helyzeten még a két kiváló fejedelem, Raszisztzláv, később Szvatopluk is csak átmenetileg tudott változtatni.

Ján Dekan könyve cím szerint ezt a kort ígéri történelmi és művészettörténeti egységbe foglalni. A bevezető tanulmány és a közölt időrendi áttekintés azonban a 450–973 közötti időszakot fogja át, amely a morva államalakulat történelmi idejének többszöröse, tehát nyilvánvaló, hogy történelmi kontinuitásról nem lehet szó, s erősen kérdéses, hogy ez a kb. félezer éves időszak összevonható-e „Nagymorva” címszó alatt?

A történelmi, politikai folyamatosság hiánya azonban nem zárja ki a sírleletek művészetének etnikai értelmű folytonosságát, s az ilyen jellegű vizsgálódások sok esetben nagyobb haszonnal járnak. A szerző a morva-szláv művészetet négy korszakra osztja:

1. A pontuszi sztyeppék művészete.
2. A Közép-dunai bronzleletek, és az állatrajzos ornamentika feléledése. Az antik hagyományok feltámasztása. Növénydíszes és geometrikus ornamentika.
3. A morvák egyéni kifejezési formáikat keresik. Szaszanida és iszlám hatások. Karoling-elemek és a blatnicai

kultúra. A szigetországi művészet nyomai. Adriai eredetű sugallatok. A mikulcicei stílus.

4. A nagymorva szintézis. A bizánci hatások erősödése. A különféle rendszerek és az idegen képzőművészeti elemek összehangolása.

Az itt majdnem teljes egészében közölt fejezetcímek tökéletesen tükrözik a szerző egész koncepcióját: a morva-szláv művészet folyamatosságát és periodikus változásait nyomon követve eljutni a „*nagymorva szintézisig*”. Mindezt 178, kiváló minőségű színes fényképpel alátámasztva. De – régészeti leletekről lévén szó – érthetetlen az egyes korszakok időrendi besorolásának elmaradása! Nem kap eligazítást az olvasó a képjegyzékben sem! Időben tehát követhetetlen a „*nagymorva szintézis*” fejlődésének útja. További zavar okozója az egyes periódusok képanyagában található nagyfokú heterogenitás. A fentebb idézett fejezetcímek szóhasználata is – ... állatrajzos ornamentika *förléledése*..., antik hagyományok *feltámasztása*..., egyéni kifejezési formáikat keresik..., szaszanida és iszlám *hatások*..., *nyomai*..., *sugallatok*... – jelzi, hogy a szerző a teljes régészeti anyagot kétely nélkül a morva mesterek munkájának tekinti. E nézet képtelensége számtalan példával igazolható, érzékeltesse a legszélsőségesebb: a nagymorva szintézis periódusába besorolt 120. sz. képen látható gemma Zeust és Pheidiászt ábrázolja! E szemlélet logikus következménye az is, hogy nincs elkülönítve a palmettás, állatalakos díszítésű régészeti anyag sem, noha ismeretes és nem hagyható figyelmen kívül, hogy a térség jelentős része hosszú időn át az avar kaganátus szerves része volt, tehát Szőke Béla Miklós tanulmányából idézve: „nemcsak köznépi, de vezető rétegünkben is több lehetett az idegen elem.”

Nem igényel különösebb indokolást tehát, hogy a régészeti leletanyag pontos időbeli besorolása, valamint genetikai szemléletű megrostálása nélkül nem különíthető el az igazi morva-szláv művészet, s szuverén fejlődési iránya sem követhető.

1981.

A minőség forradalma – kisebbségben

Az idei könyvhét egyik szenzációját minden bizonnyal a Püski Kiadó szolgáltatja *Németh László* két nevezetes tanulmánykötetének kiadásával. Méltó hozzájárulás ez a magyar szellem ünnepéhez: egyszerre nemes és hasznos gesztus. Ötven, illetve ötvenkét esztendeje is könyvheti kiadványként láttak napvilágot ezek az írások, nélkülözhetetlen szellemi iránytűként szolgálva az akkori idők nyugtalan idegállapotú értelmiségét. A népi gondolat, a nemzeti megmaradás nagy kérdéseire talált választ, s hosszú évekre szellemi muníciót ezekben a tanulmányokban a sorskérdésekre fogékony elme. Ködös álfilozófiák és ideológiai mérgezések ellen kapott hatékony antitoxint. Nem véletlen tehát, hogy a szocialista berendezkedéssel egyidejűleg meginduló szellemi irtóhadjárat egyik célpontja éppen *Németh László* volt, s ha el is kerülhette a fizikai megsemmisülést, radikális gyorsasággal és módszerességgel szorították ki a közéletből. A rezsim ideológiai figyelőszolgálatja egy percre sem tévesztette szem elől, figyelme még másodlagos hatásaira is kiterjedt. Nem is történhetett ez másként, hiszen a népi gondolat szöges ellentéte mindenfajta internacionalista alapelvnek. Kellően fölbecsülve a *Németh*-művek rádióaktivitásának felelési idejét, nem tulajdonítható az sem véletlenszerű ötletnek, hogy az ötvenhatos forradalom után az MSZMP ideológiai munkaközössége a népi írókat vonta kérdőre. Ha később el is hagyták az indokok közül, jellemezője azért ez annak, hogy milyen berögződött ellenségképe volt a kommunista tudatnak. Később módszert változtat-

va, publikálási lehetőséget is nyújtottak az írónak, összes műveit is kiadták reprezentatív sorozatban, mégsem sikerült megnyerniük.

Püski Sándor a könyvhöz írt kiadói előszavában erre a sajátos kapcsolatra jellemző történetet mond el: „Németh Lászlót 1974-ben, a halála előtti évben láttam utoljára. Amerikából való hazalátogatásunk alkalmából a feleségemmel együtt látogattuk meg. Némethné nyitott ajtót, s mikor beléptünk a szobájába, az asztal mellett ült, előtte egy nyitott könyvvel. – Nézzétek mondta –, most jelent meg ez a könyv, ezt lapozgatom keserűen. Nem elég, hogy teljes tanulmányokat kihagytak belőle, de a közölt tanulmányokból bekezdéseket, a bekezdésekből mondatokat, a mondatokból szavakat is kihúztak. Filológusok segérének ad majd munkát a szövegeim helyreállítása. Őrizzétek meg egykori kiadványaitokat, még szükség lehet rájuk.”

Pontos, világos helyzetképe ez a Németh László-i életműnek. Újra ki kell adni hamisítatlanul, az író eredeti szerkesztési elveinek tiszteletben tartásával, amely most az 1927–1944. között írt tanulmányok, vitairatok és előadások közzétételével megkezdődött. Megint forrongó, változó időket élünk. Eszmei hadjáratok idegőrlő ütközeiteit kell elviselnünk nap nap után. Jó ideje nem volt nagyobb szüksége eligazító gondolatokra a tájékozódni próbálkozóknak, mint napjainkban. Hogy életünket végre ne bennszülöttekként éljük meg, akiknek „idegen civilizációk selejtje ellen nincs védelme; erkölcsében és testében nyomorodóban van”.

1992.

Justitia tudathasadása

Az, aki a bírói pályát választotta hivatásul, nem vehet részt a napi politikában, pártnak sem lehet tagja – írja könyvének előszavában *dr. Bernáth Zoltán* nyugalmazott bíró, nehéz idők tanúja. Szorosan véve, ez a modern jogalkotás azon alapelvén nyugszik, melyet Montesquieu fogalmazott meg 1721-ben a három hatalmi ág – a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom – szétválasztásáról. Ezen hatalmi ágak ismételt egybevonásával a szabadságelveket folyvást deklaráló sztálini diktatúra több száz évvel forgatta vissza az idő kerekét, s amelynek szolgai átvétele révén napjainkig ható következményekkel súlyos torzulások érték a magyar jogrendszert is.

Ebből a szempontból tanulságos ismeretekkel szolgál történészek számára is Bernáth Zoltán eseménytörténeti feldolgozása. A közhit még ma is úgy tartja, hogy a jogi és mindennemű visszaélések a koalíció fölbomlásával, illetve azt követőleg, a fordulat évének – 1947 augusztusától 1948 augusztusáig – beköszöntével kezdődtek. A kommunista egypártrendszer létrehozásának és a hatalom átvételének előre kidolgozott programja volt. E program érdekében hívták életre 1945. január 28-án a később hírhedtté vált Népbíróságot, amely terrorisztikus gyakorlatával, büntetőjogi felelősségre vonás jogcímén a Rákosi-féle szalámitaktika hatékony jatatánja lett. Az ítéletek mögött legtöbbször rosszul leplezett pártszempontok húzódtak. A politikai propaganda érdekében nem riadtak vissza az alantas ösztönök kielégítésétől sem. Tömör megfogalmazása ennek az a cinikus elszólásnak is minősíthető mondat, amit a szerző *Major Ákos* egykori népbíró *Ítélt a nép* című tanulmányából idéz: „Az emberekben a legősibb

öszön, a bosszú tüze lobog, s ezt nem lehet az elnöki csengővel elfojtani”. Ezért mindjárt február negyedikén két halálra ítélt keretlegényt nagy nyilvánosság előtt, az Oktogon téren lámpavasra akasztanak. Ahol a jogszerűség csorbát szenved, mindig a közerkölcs károsodik. Itt nem a kiérdemelt büntetés igényel külön figyelmet, inkább a középkori nyilvános kivégzések borzalmait fölidéző eset, amire Major Ákos évtizedekkel később is büszkén emlékezik vissza. Mindemellett a korabeli jogszolgáltatásról igen furcsa képet kap az olvasó, ha azt is megtudja, hogy az ítélkező Major Ákosnak nem volt meg a bírói-ügyvédi vizsgája, eredetileg hadbíró lévén, polgári személyekkel szemben is a Katonai Bünvádi Perrendtartás alapján járt el.

Bernáth Zoltán a még élő utolsó tanúk egyike, akinek közvetlen észleleteken alapuló ismeretei vannak. Könyve azért is újszerű, mert az eddigi valamennyi könyv, amelyik a népbíróságokkal foglalkozott, valótlan, torz beállítottságú képet adott. Az Államvédelmi Hatóság által fizikailag is megtört vádlott hiába várta, hogy végre a tárgyalagos bíróság elé kerüljön, tapasztalnia kellett, hogy a tárgyalás légkörét nem a bíróság, hanem a mesterségesen fölheccelt, „feszítsd meg”-et kiáltozó hallgatóság adta meg, s e légkörben a népügyész szabadon kiélhette magát. A védő önmaga kockáztatásával juthatott szóhoz, s az is előfordulhatott, hogy az ügyész követelésére ő is a vádlott mellé került.

Ám a kerékbetörés gépezete nem kímélte a bírákat sem. Állandó rettegésben ítélkeztek. Nem egy került ugyanabba a börtönbe az áldozatával. A Népbíróságok Országos Tanácsa sem volt kivétel. Egyszerre három bíróját függesztették föl és tették utcára. Elnökét, Simándi Tamást éjszaka folyamán a lakásán tartóztatta le az Államvédelmi Hatóság, és többévi börtönre ítélték. Dr. Ries István igazságügy-minisztert, aki állandó utasításait küldte a népbíróságoknak, ugyancsak letartóztatták, s rabtartói formálisan agyonverték. Hamlet apjának szelleme kísértett.

A talpon maradt vérbírák közül nem egy követett el öngyilkosságot. Bernáth Zoltán könyve kordokumentum, ki-kerülhetetlen forrásmunka. És mementó: soha többé!

1993.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ORPHEUS ÚTJÁN

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A csodaszarvastól a Dzsangar-énekig

Identitás. Új szó, régi fogalom. Bár a történelmi idők kezdete óta létezik, mai fogalmi értékét, tartalmát körülbelül kétszáz esztendeje, a polgári nemzetállamok létrejöttének idején nyerte el. Nem véletlen, hogy a nemzettudat föléledése minden időben egybeesett a heroikus vállalkozásokat megelőző erőgyűjtéssel. Nálunk első, mindmáig érzékelhető hatása a reformkor szellemi-politikai-gazdasági mozgalmaiban jelentkezik, s eredményeként a német ajkú Pest-Budából rövid két évtized alatt magyar művelődési központ lesz. Az identitástudat nem más, mint a történelmi folyamatosság hite. A jelen minden értéke az ősök nagyságának, dicsőségének természetes következménye, öröksége. Egy ősi, nemzeti eposz, vagy ahogy akkoriban nevezték, naiv eposz megléte a romantikus gondolkodás eszmerendszerében egyfajta visszaigazolás szerepét töltötte be.

Nem rendelkezvén ilyen bizonyítékkal, két lehetőség kínálkozott. Műeposz megírásával pótolni e hiányt, mint ahogyan azt Csokonai töredékben maradt kísérlete után Vörösmarty a Zalán futása megírásával el is végezte, vagy a skót ossziani példa nyomán naiv eposzt hamisítani. Nálunk az eposzok korának végét alighanem Petőfi gunyoros komikus eposz-pamfletje, a Helység kalapácsa hozta. A fenséges átfordult önmaga ellentétébe; idomtalan, nevetséges, tehát folytathatatlan. Tudta ezt Arany is, de ennél többet sejtett. Minden hexameteres mű elvetélt kísérlet, értelmetlen anakronizmus. Nyelvi sajátosságainktól idegen, s ha volt ősi eposzunk, az minden bizonnyal ütem-

hangsúlyos ritmusú lehetett. Egy ilyen mű rekonstrukciós lehetősége valószínűleg már 1850-ben, az elnyomás leg-sötétebb esztendejében sejtelemszerűen föl villan benne: „Enyésző nép, ki méla kedvvel / Múltján borong... Jer Osszián, / Ködös, homályos énekeddel. (Összel.)

Az ősi magyar eposz

Arany korában Osszián rangja még Homéroszéval azonos. A szabadságharc utáni letargia idején ez a rang fölértékelődik, az érzelmi azonosulást nem zavarja a hamisítás ténye sem – Ossziánban semmi sincs, ami klasszikus, ellenben ízig-vérig modern: melankolikus, tele világfájdalommal, múlt iránti nosztalgiával. Ám Aranyban egyelőre erősebb a teoretikus a költőnél. Az eltűnt ősi magyar eposz nyomait keresi, a bizonyítékokat, azt a szilárd alapot, amelyre a készülő mű ráhelyezhető. Felfigyelt középkori krónikáink költői szépségű történeteire, amelyek alapján visszakövetkeztetett a magyar államalapítás idején még létező nemzeti naív eposzra. Észreveszi a népi fantáziában jelenlevő kompozíciós készséget, a gömbölyítésre törekvő hajlamot. Mint mondja: „Megvan tehát, nagyon megvan népünknel a forma iránti érzék elbeszélő költeményeknél is; csak hogy az alkotó tehetség, darab idő óta gyéren mutatkozik.” Éles szemmel veszi észre a népmeséikbe zárványszerűen befoglalt ősi epikai eszközöket mint:

– A mesehős teljesen epikai bonyolódások között harcol az ellenszegülő hatalmakkal, míg győzelemre jut.

– A hármas vagy kilences szám a cselekmény egyik nélkülözhetetlen formálója. A mesehősnek rendszerint három veszélyt kell leküzdenie.

– A mesében a hőst segítő vagy gátló varázserejű hatalmak az epopeia gépezetének (machina) felelnek meg. Mindezek alapján Arany népi varázsmeséinkkel kapcsolatos végső summázata egy zseniális megsejtés, amit a tudományos néprajzi kutatás csak jó száz évvel később képes igazolni: „A népmese nem regénye, hanem valóságos eposza a népnek.”

Arany tehát kétfelől is kap bizonyítékot az egykori eposz meglétére, amidőn mind gesztáink színes történeteiben, mind pedig egyes népmeséinkben felfedezi az eposzi szerkezet elemeit. Nyomon követve a költő további tájékozódásának útvonalát, folyóiratának, a Szépirodalmi Figyelő 1862. májusi számában találhatunk újabb, szemléletváltozást jelző anyagot. Arany közzéteszi a „A Finnek hitregái és mondái” című tanulmányt, amelyhez rövid bejelentő megjegyzést fűz, hogy mintegy folytatásként a későbbiekben közölni szándékozik a Kalevala néhány részletét is. Ugyanezen számban jelenik meg Lévy József költő „Régi skót balladák” című tanulmányának első részlete is, amelyből érdemes kiemelni néhány sort, mivel pontos tükörképe a korszellemnek, s joggal azonosítható Arany szemléletével is: „Énekek és dalban zendült meg a hősek bajnoki tetteinek emlékezete. – S minél gazdagabb volt élményekben a nemzet, annál dúsabban kell virágoznia a költészet őseredeti tündérfájának is, melyet nem annyira a tudomány, mint maga az egyszerű anyatermészet ápolt vala.”

A szimultán ritmus

Ezen előzmények után jelenik meg Arany folyóiratában kilenc folytatásban a Kalevala Kullervo-epizódja, amely bizonyára már nem meglepő; kerekre formált, versben elbeszélte népmese. A kép tehát, ahogy manapság mondani szokás, összeállt. Arany 1864-ben azonban mégsem a kalevalai mintát követve írta meg a Buda halálát. Ahogyan a hexameteres formát idegennek érezhette, joggal idegenkedett a kétütemű nyolcasok fárasztó monotonijától is. Talán ezért választotta mintául inkább a Nibelung-éneket, s írt meg egy monumentális családi drámát Attila és Buda harcában. Versritmusa azonban új, egyéni, Arany ragyogó költői leleménye: a szimultán ritmus.

Végére is fölvetődik a kérdés: Arany lemondott-e az ősi magyar hősköltemény újjáalkotásának tervéről? Nem. A kérdéses mű benne található a Buda halálában. Egyszá-

lú epikai mű, ősi nyolcasokban, alliterációkkal, ismétlésekkel, párhuzamokkal. A Rege a csodaszarvasról.

Fehérlófia-változatok

Lőrincz László mongol népköltészeti kutatásaiból tudjuk, milyen a pusztai lovasnomád népek mitológiai világképe, mesevilága, költészete. Elemzése szerint e népek verses nagyepikája a hősének, amely viszonylag egyszerű szerkezetű. Alaptípusai: a feleségszerző, a feleségvisszaszerző, a vagyonszerző, a szülő- vagy testvér-megszabadító, valamint a gyilkos anya (testvér) típus. Egyes népmesék voltaképpen ezek „bomlástermékei”. Érdekes igazolását adja ennek a mongol Dzsangar hősének egyik részlete, amely főbb mozzanataiban megegyezik a mi közkedvelt Fehérlófia című népmesénkkel. Nálunk ennek verses változatát sajnos, már nem találták meg kutatóink.

Arany tehát a népmesékből zseniálisan visszakövetkeztetett egykori hősepikánk meglétére, s gesztáink elemzésekor sem tévedett. A királyfiak üldözte csodaszarvas eltűnik a mocsárban. A szarvas is mitológiai lény. A perzsa Ezeregynap mesegyűjteményben található a történet archaikusabb változata; innen tudjuk, hogy az üldöző királyfi elől eltűnő szarvas másnap a tóparton újra megjelenik, de már eredeti, mitológiai, istenasszonyi alakjában.

1992.

Inka mítoszok

Az indián kultúrák iránti érdeklődés az európai ember számára mindig is másodlagos jelentőségű volt. A görög műveltség bővületében csupán az egzotikumnak kijáró figyelemmel közeledik a nem európai őskultúrák felé, amely gesztus igen gyakran a felsőbbrendűségtől sem mentes. Mi sem igazolja ezt jobban, mint az a tény, hogy hazai könyvkiadásunk az elmúlt tizenöt év alatt fél tucatnyi görög mitológiát (Kerényi, Cox stb.) szállított könyvesboltjainkba, mígnem sorra kerülhetett a perui indiánok mítoszainak és legendáinak ez a vékonyka gyűjteménye.

Amikor 1532-ben az utolsó inka uralkodót a primitív, kalandor Pizarro fogságba ejtette, egy tizenkétfélmillió lakosú, közel egymillió négyzetkilométer kiterjedésű birodalom szétesése és végpusztulása indult meg. Fejlett államiságot és városi civilizációkat morzsolt szét igen rövid idő alatt a barbár gyarmatosítás. Már egy évszázaddal korábban törvények rendelkeztek a kötelező pihenőnapok betartására, büntetés sújtotta az árulókat, gyújtogatókat, szülő- és testvérgyilkosokat – és szigorúan ítélkeztek a házasságtörőkön. Előírások alapján intézkedtek a földek fölosztásáról és a közösségi munkáról. Mielőtt azonban túlzott idealizálásba tévednénk, észre kell vennünk e nagyszerű szervezettség árnyoldalait is. Az államalkotó többség szisztematikus áttelepítések révén homogenizálta országát, s föltűnik még egy, a mi századunkból jól ismert motívum is: a cuzcói inkák nyelvének kötelező ismerete – előzetes föltétele volt bármely állami hivatal elnyerésének!

A mindenkori inka uralkodó – hasonlóan az egyiptomi fáraókhhoz – a Nap egyenes leszármazottja volt, halála után az istenek közé emelkedett. Az isteni, emberi, állati,

növényi s az élettelen sziklák világát nem választja el határvonal; egyik létezési formából zökkenőmentesen lehet átjutni a másikba. Voltaképpen mindegyik mítoszi közeg. „Rejtett létezés ez – mondja Henri Wallon – melyből a látható létezés ered, állandó támasza ez annak, aki az élet változásainak és esetlegességeinek van alávetve. Az okok érzékelhetetlen világába érkeztünk”, ahol az istenek emberi alakban is megjelennek védenek megsegítésére, a husáng érző, szerelmes emberré, az ember sziklává változik, az üldözött asszonyból szivárvány lesz, a viharisten emberi rabszolgákat tart, s az egyszerű pásztor isteni feleséghez juthat. Az eseményeket működtető erő itt sem más, mint a varázsmesékből ismeretes mesei csoda. A gondolat erejével közlekedő hős, vagy a varázstükörben megjelenő isteni személy nem idegen az európai folklór világától sem. A három tojásról olvasva eszünkbe juthat a Kalevala első éneke; a többszöri teremtés és az isteni harag következtében földre zúduló özönvíz története pedig a bibliai Teremtés könyvének eseményeit idézi emlékezetünkbe. De hogy magyar vonatkozást is megemlítsünk, a *Csillaghercegnő* történetében a Tündér Ilonáról szóló népmesénk – és még Árgilus című széphistóriánk –, alapotívumára bukkanunk: a szépséges tolvaj éjszakánként a(z aranyalmák helyett) a burgonyaföldet dézsmálja meg rendszerezen, miközben az őrzőn leküzdhetetlen álom vesz erőt.

Meggyőzően bizonyítja ez a könyv, mennyire másodlagos jelentőségű földrészek földrajzi távolsága – az emberi lélek archaikus rétegeiből mindenhol ugyanaz a csoda tör felszínre.

(Daniele Küss: *Az inkák. Mítoszok és legendák.*
Gulliver Kft.)

1992.

A farkas mítosza

Heterogén eredetű anyaga révén ez a könyv eltérő jellegű a Mítoszok és legendák című könyvsorozat többi kötetéhez képest. Rendhagyónak tekinthető azért is, mert az itt szereplő mítikus, démoni erejű lény a történetek legtöbbszörében farkas alakban jelenik meg, noha az ősi képzetek szerint – mint ahogy néha meg is teszi – emberformát is képes magára öltetni. Talán épp e sajátos metamorfózisa révén olyan félelmetes; a vérszomjas ragadozó, az öncélú gonoszság ott rejtőzködik az emberben, farkastermészete ha föléled, támadásra indul. Életmódja, vadászataiban megmutatkozó tudatossága alapján az ember ősidők óta ellenfelének, a tudatos ártó szándék megtestesülésének tekintti ezt a napjainkban kipusztulással fenyegetett állatot. Mindebből következik, hogy lénye, személye kiválóan alkalmas a ragadozó démon szimbolikus megjelenítésére, s egyforma természetességgel lesz szereplője a görög mitológiából származó elbeszéléseknek, a keresztény eszmekörbe ágyazódó történeteknek, a középkori lovagregéket idéző, valamint a folklór babonás átszövődésű rémtörténeteinek. Talán az egyetlen alakja az egyetemes művelődéstörténetnek, aki (ami) nem ismervén műfaji korlátokat, az ókori mítoszoktól a Grimm-testvérek vaskos mesegyűjteményéig, mindenhol föllelhető.

Noha térben, időben és műfajban a legkülönbözőbb eredetű történeteket kapja itt kézhez az olvasó, mégis, anyagát egyfajta sajátos kohézió fogja össze. Ezeken a farkastörténeteken keresztül a lépten-nyomon fölszínre emelkedő, archaikus gondolkodás mutatkozik meg, s fogalmat alkothatunk a mítoszképződés folyamatairól is.

(*A farkasok*. Liliput Kiadó és Gulliver Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft.)

1992.

Szolzsenyicin dilemmája

Az egykori Gulag-fogoly, miután alvilági tapasztalatait vaskos kötetekbe sűrítve közzétette, s mindezekén túl elszenvedte és túlélte a rákbetegség gyötrelmeit is, legújabb könyvében – Hogyan mentsük meg Oroszországot? – a patrióta kízó gondjairól vall. Az egyéni lét személyes kérdéseit a haza, azaz Oroszország jövőjének létkérdései teszik immár másodlagos jelentőségűvé az író számára. A dilemma nem új, a bolsevizmus megszületése óta foglalkoztatja az orosz írók legjobbjait. A szimpatizáns *Gorkij* és az emigráns *Meresskovszkij* egyaránt felfigyelt az orosz értelmiséget, és ezen keresztül az egész nemzetet fenyegető halálos veszélyre és a rohamosan terjedő nemzeti barbarizálódásra. *Gorkij* *Leninhez* fellebbezett, *Meresskovszkij* Európához. Mindketten – mindhiába!

A megújhodásnak tehát, minden jel szerint belülről kell megindulnia. *Meresskovszkij* ezt is megfogalmazta még a kezdet kezdetén: „Az európaiak nem fogják megérteni, míg mi magunk, oroszok, meg nem értettük, hogy a bolsevizmus csak a harmadik Oroszország által győzhető le. Mi a harmadik Oroszország? Az első Oroszország a cárizmus rabszolgai Oroszországa volt, a második az orosz csőcselék bolsevista Oroszországa, a harmadik a szabad orosz nép Oroszországa.”

A nyomaték a harmadik mondatban van. Nem véletlen tehát, hogy az Oroszország megmentésén töprengő *Szolzsenyicin* is egész érvrendszerét ehhez rendeli. És itt éled föl hetvennégy évi tetszhalál állapotából az orosz nemzeti gondolat. Az író mindenekelőtt a szinonimaként használatos orosz és szovjet szavakat igyekszik egymástól szétválasztani.

Az orosz géniusztól mi sem távolabbi, mint a bolsevizmus. Így már érthető, ha Szolzsenyicin a bolsevik szellemiséget idegenből importált, tehát nemzetidegen jelenségként értelmezi. Kétséggkívül ebben sok igazság van, ha a marxista filozófia oroszországi elterjedésére gondolunk, különösen *Plehanov* szerepére, akinek oroszlánrésze volt a szlavofil hitű agrárszocialisták háttérbe szorításában. Így válik érthetővé két olyan ellentétes karakterű és indíttatású író – mint Mereskovszkij és Szolzsenyicin – eszmei találkozása hét évtized elteltével.

Mereskovszkij megfogalmazásában: „Az orosz forradalom átvette Európától a keresztényellenes szabadságot és belemerült a bolsevizmusba, a személytelen egyenlőségbe.”

Mindezek szerint nem lehet meglepő, ha Szolzsenyicin – az államiság magasabb rendű formáit keresvén – a forradalom előtti orosz népi hagyományokból próbál használható alapot találni az új állam épületéhez. Meg is találja. Meggyőződéssel jósolja a Szovjetunió széthullását, melyet egy jóval kisebb kiterjedésű Orosz Szövetségnek kell fölváltania, s amelyben alulról történő szerveződés révén születik meg az új orosz demokrácia. E szerveződés Szolzsenyicin szerint a népi zemsztvo rendszer fölüújítása révén jöhetne létre, melynek lényege a több lépcsőben lebonyolított, közvetlen vezetői kiválasztás. Az író analóg példaként említi a svájci kantonokban működő – és kitűnő hatékonysággal működő, közvetlen választásos rendszert.

Szolzszenyicin tehát szakított az amúgy is tarthatatlan birodalmi gondolattal, hogy helyette földidézhesse a sajátosan orosz szellemiséget. Úgy is mondhatnánk: ez az oroszok *harmadik útja* – erőteljes neoszlavofil színezettel.

1991.

Orpheusz útján

Ady Endre óta nem akadt még egy olyan költőnk, akinek értékelésében ne lett volna annyi esztétikai, etikai és ideológiai tévedés – és annyi indulati motiváltság is, mint éppen Weöres Sándor esetében. Ez az indulatiság többnyire nem az elismerés érzelmi aláfestésére szolgált.

Talányos életmű Weöres Sándor versvilága, amellyel a szillogista kritika sohasem tudott meggyőző érvekkel leszámolni. Nem ismervén tételeket és kategóriákat, rugalmasan lökdöste ki magából a behatoló szikéket. Az egykori támadások rég elcsitultak; az életmű betakarítva, jelenléte és jelentősége vitathatatlan.

Weöres, visszatekintve pályakezdésére, szerencsésen induló költő. Tehetségét azonnal fölismerik, és méltányolják is. 1928-ban a Napkelet verspályázatán még nem ér el sikert, de nem kisebb kritikus figyel föl rá, mint Németh László: „Ha csakugyan tizenöt éves, a versek (viszonylag) egész kivételesen jók...” Négy évvel később a Nyugat már négy versét közli, s a publikációs kapcsolat állandósul. Babits 1934-es, kedvetlen hangú seregszemléje Weöres nemzedékéről szigorú ítéletet mond: „epigon nemzedék”. Utólag beteljesült jóslatokkal érdemben nem szokás foglalkozni, Babits dicsérettel fölérő – nyugodtan mondhatjuk – zseniális megsejtésére azonban érdemes emlékezni: „Weörestől még kiszámíthatatlan meglepetéseket várhatunk.” És Orlandó elindul misztikus útján, hogy harmincnyolc évvel később Psychéként újjászülessen.

Weöres kétszeresen szerencsés. A teremtés dicsérete című kötete 1939-ben meghozza számára a legkiválóbb nemzedéktárs, Jékely Zoltán föltétlen elismerését is. Kéthasábnyi ismertetéséből érdemes néhány minősítést ki-

emelni: – „rendkívüli magyar költő-tehetség; műszeregyéniség; főként az örök dolgokat veszi tudomásul”. Ahogy Weöres költői hírneve, jelentősége növekedik, az ellenérzések hangja is fölerősödik. Verseiben az egykori Gondolat folyóirat kritikusa „negatív kordokumentum”-okat fedez föl; később *Halász Gábor* csípős mellékízzel bizonyos „úrifiús” fölényt, amely 1947-ben már „embertelen”, „résztvéltlen” minősítést kap, a legszélsőségesebb megnyilatkozás pedig „ellenforradalmi pozíciót” kiált.

A zsenigék korszaka 1939-ben a harmadik kötettel lezárul. A korai Weöresre jellemző rejtettséget, a mítoszi közeg létrehozásának időszakát új költői látásmód váltja föl: a Weöres-vers térbelivé alakul. Természetesen Weöres korai versei csak weöresi viszonylatban zsenigék. Színvonalas, érett költészet ez már apróbb reminiszcenciáival együtt. Jelképrendszere még a formálódás izgalmaiban alakulgat, de meglepően kész a költői erő színbontó képessége, egyéni jellegzetessége. Kitűnően tudja függetleníteni magát az öröklött formákhoz tapadó ősi hangulati elemektől. A Himfy-strófák alkalmazásánál elkerüli a rokokó tartalmi cikornyásságát, a szapphói ritmusszerkezetnél a klasszikus, emelkedett stílus kényszerítő hatását oldja fel a merev ritmusrendszerbe oltott népdalszerű könnyedséggel. Már a korai verseken érződik valamilyen prelogikai íz, amely a kiteljesedés korszakában, a mítoszok létrejöttekor fölerősödik, domináns szerepet kap. Ősköltő – mondja *Várkonyi Nándor*. A mítoszi építkezés első fokozata az animizmus. Weöres számára – aki kezdettől fogva a lélek mélyrétegeibe készült lemerülni – csak lelkes világ létezik, a lélektelen matéria ismeretlen. Ebben a kozmoszban a macska, a kutya, a szobalégy, a bálvány, a kőszikla vagy a patak az azonosulás költői szerepjátszásának lehetőségeit hordozó lelkes lény. „Lám, szomorú mind, aki él – az élettelen is szomorú. Egyiké a pusztulás kínja, másiké a létezés nyomora.”

Weöresnél minden metafora egy-egy mítoszlehetőség magja, az asszociációk elképzelhetetlen bőségével. Egyik

monográfusa szerint nála: „Az élményforgács is olyan bonyolult kapcsolatokra alkalmas; hogy elbírja a közvetlen összeköttetést az absztrakt jelentésekkel is.”

Weöres versvilága: a megépített kozmosz, határozott tételképzeléssel, zárt jelképrendszerrel. Igazi jelentéstartalmát föltárni csak rendeződési elveinek ismeretében van remény. *Bata Imre* például e jelképrendszer rejtett összefüggéseit strukturális elemzéssel próbálta láthatóvá tenni. Módszere a mitológiai oppozíciók funkcióvizsgálata és rendszerbe foglalása. A kapott ellentétpárok Weöres mítikus világképének összefüggéseit világítják meg. Az ellentétpárokból összeállítható szimbólumsorok egymást térbelileg és tartalmilag magyarázzák. Ezek szerint ez a dualisztikus rendezési szabály Weöres tér- és időszemléletét is meghatározza: a belső végtelen azonos a külső végtelennel; az ember abszolút magánya ugyanaz, mint a kozmosz magánya; önmagad beutazása a mindenség beutazása stb.

A modern szaktudomány szerint az ókori népek és napjaink természeti népeinek mítikus világképe mitológia oppozíciók sorozatával jellemezhető. Ilyen értelemben jogosan nevezhető Weöres ősköltőnek, orphikus költőnek, mert tudatosan az. Gyakran él a mágia szavaival, s még gyakrabban minden ritmus ősével, a gondolatritmussal. Már *Takáts Gyula* fölfigyelt a Weöres-vers Kalevala-ízére, illetve annak egy általa egyénített, bonyolult változatára. Weöres érett korszakának nagy mitológiai versei az élet sorsfordító misztériumait játsszák újra, s mint az egykori misztériumjátékoké, a Weöres-mítoszok célja is a teljesség, a felborult rend újjáteremtése.

A weöresi életmű egy ma még jelentőségében kellően föl nem mért szellemi vonulat lírai oldala. E vonulat művelődéstörténésze *Várkonyi Nándor*, filozófusa *Hamvas Béla*, regényírója *Kodolányi János*.

1993.

Benedek István Adyról

Adyról sokan és sokfélét írtak. A hetvenhárom éve eltemetett költő fölé életrajzokból, személyeskedő visszaemlékezésekből, politikai kurzusoktól befolyásolt értékelésekből és monográfiákból olyan hegymagas lerakódás emelkedett, amely az eredeti szándékoktól eltérően, már látni sem engedi az igazi Ady költői arculatát, s emberi vonásait. Az Ady-irodalom rengetegében tájékozódni próbálkozó meglepődve fedezi fel a mítoszképződések jellegzetességeit, melyek mintha a hátrahagyott életműből kisugározva visszamenőleg átlényegítenék a költő földi alakját, s vele együtt annak holdudvarában élt barátait, ellenségeit és szemtanúit. Így lett *Lédából* a végzet tragikus sorsú asszonya, *Csinszkából* démoni gonosz lény, *Dénes Zsófiából* bölcs önzetlen tanácsadó; csupa sarkított jellem a zseni körül.

Benedek István Ady szerelmeiről és házasságáról írt könyve lényegbevágóan különbözik minden korábbi Ady-életrajtól. Nem kutatott föl újabb, eddig ismeretlen adatokat, szenzációhajhász szempontok sem vezérelték. Előbányászta az igazi, a hihető, a hitelesnek elfogadható arcképet a rárakódott hordalékrétegek alól. Nem kis vállalkozás ez, amelynek halaszthatatlan időszerűségét szerzője racionális érveléssel igazolja: Ady költői életműve – pontos életrajzi adatok ismeretének hiányában – értelmezhetőségét a kortársi generáció kihalásával egyidejűleg fokozatosan veszítette el, nincs már életben senki azok közül, akik a versek keletkezési körülményeinek tanúi, vagy részesei voltak.

Filológiai alaposzággal rostálja át *Benedek István* a rendelkezésre álló, hatalmas tömegű anyagot. Adatokat

mérlegel, ellentétes szempontokat ütköztet, s mindezekkel együtt élvezetes, szépprózai színvonalú korrajzot is ad. Korrajzot családtörténetekkel ötvöztve. Arányos felépítésű, jól megszerkesztett könyv. Első részében a *Boncza* család, a másodikban Adyék geneziséét nyújtja, a harmadikban a *Brüll* és a *Diósi* família családtörténte körvonalazódik a múlt századbeli polgári fölemelkedés jellegzetes módozatait is illusztrálván. A párhuzamos vonalvezetés adta lehetőséggel Benedek kitűnően él, gondosan rávilágítva a családok szellemi és fizikai érintkezési pontjaira. Kiterjedt figyelemmel vizsgálja a génöröklődésre visszavezethető tulajdonságokat is, ezt azonban kellő óvatossággal, inkább csak jelzésszerűen végzi el, ami könyvének hitelességét, s ennek folytán használhatóságát jelentős mértékben növeli. A negyedik, legterjedelmesebb részben Benedek István a Lédával való szakítás utáni időszakot, Ady és Csinszka elhúzódó mátkaságának és házasevéinek eseményeit foglalja össze, finom analízissel mellőzván a tragikus felhangokat. A végkifejlet felé tartó események feleslegessé teszik a dramatizálást. Benedek nem fejezi be Ady halálával, még egy fejezettel megtoldja, Léda és Csinszka utolsó éveit is nyomon követi. Az olvasó borongva csukja össze a könyvet. A görög végzetdrámákra gondol.

Benedek István könyve – Ady Endre szerelmei és házasságai Szenci Molnár Társaság kiadása – minden bizonnyal az eddigi legjobb Ady-életrajz. A művészi és tudományos szemlélet együttes eredménye.

1992.

Szűz Rezső művészetesztetikája

A modern művészetek válsága nem önmagában való jelenség. Nem összefüggéstelen torzulások felületi tünetegyüttese csupán – oka mélyebben keresendő. Mivel minden művészet az emberiség eredendő metafizikai vonzalmával kapcsolatos, abból táplálkozik, az élteti, jelenkori zűrzavara a kollektív tudat fölbomlásának, sőt, fölbomlasztásának tulajdonítható. Le Bon a múlt század végén elsőként figyelt föl a tömegember általános térhódítására, amely jelenségben néhány évtizeddel később Ortega regisztrálja a kultúrapusztító agresszivitás dinamikus jelenlétét, Spengler pedig organikus történetfilozófiájában levonja a végkövetkeztetéseket. A civilizáció fejlődésének végső szakaszában mechanikussá merevedik, amelynek immár semmi köze sincs a magasabb rendű szellemiséghez, amely utóbbit képviselők immár jó ideje rejtőzködő életmódra kényszerültek. E rejtőzködés okát Hamvas Béla igen érzékletesen világítja meg: „A tömeg tudatlanságára semmi sem jellemzőbb, mint az, hogy e pillanatban a világ urának hiszi magát, holott a halál torkában van. S még itt is ellenfeleit keresi. Azt hiszi, hogy győzelmét fenyegetik. Nem veszi észre, hogy amennyiben valaki szavát fölemeli, azt az ő érdekében teszi. S néma szövetség van a tömeg tagjai között, hogy a veszedelmes lényt szabad és kell irtania. Tapasztalni a társadalom minden területén és teljesen egyöntetűen, hogy a tömeg hogyan nyomja el szisztematikusan, bár ösztönszerűen azt, akiben az újat megszimatozza. Ezt a lényt szabad leütni, szabad és kell kifosztani, elnyomni, megcsalni. Nem szabad szóhoz juttatni. Ehhez a néma szövetséghez való tartozás a tömeg ismertetőjele”.

Az általános infantilizálódás és értékvesztés korát éljük. Aki ismeri és nyomunköveti *Szűz Rezső* művészettörténészi és műkritikusi tevékenységét, elsőként az értékvesztés elleni indulatiságra figyelhet föl. Esztétikája erre az indulatiságra alapozódik, véleményének kifejtését, kemény hangnemét is ez motiválja. Miként az legutóbbi összefoglaló tanulmányának címe jelzi (*A modern művészet haláltánca*), a művészi alkotómunka esetleges kihalására, s mindenekelőtt a kísérő tünetekre figyelmeztet. Vezérelve a folyamatosság igénye. „A művészet jelenkori zűrzavarában kétségkívül *középkori* állapotok uralkodnak – írja fönt idézett tanulmányában – Ha a művészet *napi* újdonságkereséssé züllik, amikor létrehozó oka nem annyira a maradandó értékű kifejeződés, hanem a minél gyorsabban történő újat-mondás, akkor már divatról van szó”. A hiteles műalkotás mindenekelőtt: értékhordozó. Szűz Rezső értelmezésében szimbólumteremtő folyamat végeredménye, megtestesülése. Herbert Readot idézve mondja: „A művészet egyfajta társalgás a szimbólumok nyelvén, az is volt minden időkben, s annak is kell maradnia, ahol pedig nincs szimbólum, és nincs párbeszéd, ott művészet sem, létezhet.”

A szimbólumalkotás a mélyebb tudattartalom fölszínre hozatala, kísérlet valaminek a megjelölésére, amire még nincs kifejezés (Jung), s mint ilyen, értelmezésekor művészetpszichológiai szempontú megközelítést is igényel. Igaza van tehát Szűz Rezsőnek, amikor a szimbolikus tartalom nélküli, absztrakt, nonfiguratív művészet produktumait csupán divatjelenségekként értelmezi, s azokat jó esetben csak művészi dekorációként fogadja el. A nonfiguratív művészet – fogalmazza meg a lényegét – mivel gondolatlan, „nem rak gondokat a vállakra, ezért nem is készlet gondolkodásra”.

A művészi átlényegítés kérdését Szűz Rezső kiterjeszti a műalkotások anyagi természetének vizsgálatára is. Noha az anyag nem a legdöntőbb követelmény, érték és érték-hordozó között elengedhetetlen az összhang. A súlyos tár-

sadalmi problémákat kutyaól, elnyűtt női cipő vagy száraz kenyérdarab közönséges szemét, utcai, műtermi hulladék kiállításával nem lehet megkerülni – figyelmeztet maliciózus hangon a modernség nevében elkövetett szélhámoskodásokra. A „naturális formai érdekességek” nem tekinthetők műalkotásoknak, mert létrejöttükben nem vett részt a művészi tehetség alakító-formáló, eszmét, gondolatot kifejező munkája”. Szij Rezső itt is alapvető igazságot fogalmaz meg, amikor a közvéleményt, közízlést terrorizáló ideológusokkal szemben úgy vélekedik, hogy a „natúra” kívül esik a műalkotás fogalmán.

Szij Rezső számára a képzőművészeti esztétika a tartalmi és a formai kérdéseken túl nem utolsó sorban morális kérdés is. Sehol annyi visszaélés nem történik, mint a műtárgyak értelmezése, értékelése, illetve minősítése terén. A művészettörténészek között egyedüli jelenséggént emelte föl a szavát a műkritika tisztasága érdekében. A zagyva tartalmú ideológiák és magyarázatok kártékonyására utalva szenvedélyes hangon mutatja ki a „lila-ködös képzőművészeti blablanyelvről” (közhelyeiből válogatva példákat) annak semmitmondó ürességét. (Magyar Fórum, 1995. 8. sz.). A kérdés sokkalta nagyobb súlyú, mint hogy egy szakterület belügye lenne. A modern művészet „haláltánca” immár az európai civilizáció pusztulásának, barbárságba történő hanyatlásának szimbolikus színjátéka. A művészet kihalása – létkérdés! Mert ha a lélek végképp kiröppen, a test végleg lehanyatlik. Ennek tudatában fogalmazta meg a közelmúltban Szij Rezső a *Varde* néven bemutatkozó iparművészeti kiállításról távozva, keserű gondolatait: „Sok minden igazolja a fehér civilizáció területén Spengler jóslatának beteljesedését. És ami a legcsofálatosabb, akik ezt segítik elő, azok saját munkájukkal az ellenkezőjét vélik elérni”.

1995.

Kortársi monográfia

Esztétát, irodalomtudóst ritkán ér olyan szerencse, hogy még életében valaki monográfiát írjon róla. *Szalay Károly* kétszeresen is szerencsésnek érezheti magát, mivel egyrészt megérhette a saját megmérettetését, másrészt nem kisebb személyiség tartotta méltónak a tudományos araszolásra, mint *Szűz Rezső*. A kismonográfia megjelenése jelentős esemény, mert az elmúlt ötödfél évtized alatt nem nagyon akadt példa arra, hogy valamely érdemes alkotónkhoz a kritikus ne beprogramozott aggyal közeledett volna. Nem kisebbíti ezt az a tény sem, hogy Szalay kiváló esztétaelődeivel is mostohán bánt koruk; lélekfonnyasztó magányban élt és írta korának legszínvonalasabb esszéit *Péterfy Jenő*, *Riedl Frigyes*. Életművük méltó földolgozásra vár, s vajon mi lesz a közelmúltban eltávozott *Baránszky-Jób László* hagyatékával?

Szűz Rezsőt hidegen hagyják az esztétika értékrendszerén kívül eső szempontok. Pontos elemzéssel tárja föl Szalay Károly szellemi gyökereit, a művészi tudatot ötvöző-színező elemeket, amelyekből új, immanens világ építkezik. Ebbe a zárt világba hatol be Szűz Rezső, s követi nyomon Szalay belső fejlődését az alapélményektől a jelentős művek megszületéséig. A szellemi elődök között mindekelőtt *Karinthy Frigyes*, *Hajnal István* történész-professzort, *Füst Milánt*, *Illyés Gyulát* és *Németh Lászlót* nevezi meg. E nevek fölemlítése elsősorban Szalay világnézete és munkamódszere szempontjából elsődleges; nyitottságára, enciklopédikus tájékozottságára az általa szerkesztett Magyar Hírmondó szerzői névsora ad eligazítást. Elég itt utalnunk *Ferenczy Sándor*, *Róheim Géza*, *Herman Ottó*, *Goldziher Ignác* és *Karácsony Sándor* nevére, hogy

érzékelte a szerkesztő kiterjedt érdeklődését, amelyben egyaránt helyet kap az ókortörténet, a mélylélektan, a vallásos alapokra építkező társaslélektan, a természettan, de még a kurióznak számító, régi magyar szakácsművészet is. S ha mindehhez hozzászámítjuk Szalay *Komikum, szatíra, humor* című monográfiájának nyolc oldalt kitevő bibliográfiai jegyzékét, akkor kaphatunk viszonylag teljes képet e rendkívüli műveltség terjedelméről. Mindezek logikus következményeként kap Szíj Rezső tanulmányában kitüntetett helyet Szalay művelődéstörténeti értékmentő tevékenysége.

Előzménye minden bizonnyal a Karinthy-életmű rejtett/zárolt anyagának előbányászása lehetett, amely a már említett értékmentő tevékenységen kívül további kettős haszonnal járt. Elkészült egy mindmáig érvényes Karinthy-monográfia, amely – szakítván az előző leegyszerűsítő, torz szemlélettel – először tér ki Karinthy meggyőződéses hazaszeretetére, s nemzeti tudatérzetére. Szalay még egy vonatkozásban árnyalta Karinthy-ismeretünket. Megtalálta a Karinthy-humor mélyén rejlő sziklaszilárd alapot, az írói világban azóta is erősen nélkülözött *természettudományos műveltséget*, Karinthy szikrázó humorának racionális magvát. Semmiképpen nem tekinthető tehát véletlennek Szalay Németh László iránti megbecsülése sem. Innen eredeztethető racionális alapossága, elemzőkészsége és *rendszerező* hajlama, amelyek hiányában aligha születhetett volna meg esztétikai munkásságának főműve, *A komikum, szatíra, humor*. A hazai esztétikai irodalom egyik szép teljesítménye. Komikum-elmélete lexikoncímű lett, de a témájához illően, s honi viszonyainkra jellemzően, a szerző nevét „elfelejtették” megemlíteni.

E sajátos „értékszemplélettel” magyarázható az is, hogy a kortársi kritika Szalay regényeivel sem bánt figyelmen kívül, holott már megjelenésük idején is nyilvánvaló volt, hogy a Rákosi-kort fölelevenítő szépprózai művek élvonalában a helyük. Ebből a szempontból különleges figyel-

met érdemel a *Szerelmes éveink* című regénye, amely magába sűríti a szerző regényfölfogásának valamennyi jellegzetességét. Szíj Rezső találóan mutat rá a benne levő satíraelemek erejére, miként lehet a humor eszközeivel nevetségessé tenni a könyörtelen despotizmust. Figyelemre méltó, hogy az 1985-ös keltezésű regényében Szalay 1956-ot említvén soha nem használja az „ellenforradalom” kifejezést, sőt Pozsgay Imre nevezetes kinyilatkoztatása előtt – évekkel megelőzve azt – elsőként nevezi valódi nevén népfölkelésnek. Természetesen nem satírárt írt – ő a kor nagyregényén dolgozott. Eszközei ezért sokrétűbbek s a regény szövete is jóval bonyolultabb, mint egy regénypamfleté. Szalay valójában a lélek ellenszegülésén keresztül rajzolja meg a kor elviselhetetlen nyomását, s a visszaemlékezések keretében krúdys, félmúlthangulatú intimszférákba világít bele, amelyek az önállóság utolsó kis szigeteiként maradtak fenn. Ezért kap jelentőséget a vívóklub gyakori megjelenítése, a szerelmi, a baráti és családi kapcsolatok újra és újra történő bevonása a cselekménybe.

Szíj Rezső Szalay Károly életművét elemezvén, többször is kitér mellőztetéseire is. Az egyetlen *Gábor Andor*-díjon kívül nem kapott más elismerést – gáncsoskodást annál többet! A pálya eme negatív kísérőit túlzott jóhiszeműség lenne csak a szakmai irigységnek tulajdonítani. A méltatlan támadások, a lexikonügy, s az az elképesztő tény, hogy az író regénykézirata eltűnhetett egy kiadónál, a jelenségek mögött egy intézményesen működő gáncsvetésre enged következtetni. A kultúrpolitika zerffy gusztávjai tették a dolgukat, mint ahogy Szalay is makacsul tette/teszi a dolgát.

1992.

A modern történelmi regény alakító tényezői

(Szalay Károly: A sátán helytartója)

Az irodalomtudomány vissza-visszatérő dilemmája: lehetséges-e a régenvolt események összetevőinek hiteles föltárása, csoportosítása, a valódi élet újraélesztése a történelmi regény keretein belül, s ha lehetséges –, milyen eszközökkel? A kérdésben filozófiai probléma is lappang: megfogható-e az idő? Végére is ezen dől el a történelmi regény önálló műfaji elkülöníthetősége. Az időérzékeltes természetesen az epikai műfajok mindegyikében a legnehezebb technikai feladatok egyike, s különösen az, ha a történelemmé vált események művészi, életteli rekonstruálása a cél. Ez utóbbi esetében ugyanis nem csupán a folyamatosság illúziója a követelmény, hanem mindennek előtt az idő misztikumának fölidézése, megjelenítése. A technikai probléma metafizikaivá válik.

Megoldására – kidolgozott, általános módszertan hiányában – különféle módon történtek kísérletek, amelyek kezdete bizonyára nem véletlenül esik egybe a mélylélektan megjelenésének kezdeti periódusával. Krúdy Gyula Szindbád-történetei és Rezeda Kázmérről szóló regényei a félmúlt idősíkjába helyezve játszódnak le, amelyekbe korábbi események emlékanyaga szövődik s szecessziós, indázó mondatok fűzik egybe az álomszerű jeleneteket. Itt nincs jelen idő, mert az a születés pillanatában elillan a múltba. Az idő misztériuma voltaképpen nem más, mint az elmúlás árnyékhatása. Ettől sejtelmes, megfejthetetlen és fájdalmas. Kodolányi János történelmi regényei egy

másik útkeresés lehetőségeit példázzák. Árpád-kori regényeit archaizáló nyelvhasználata miatt fulmináns támadások sorozata érte, s csupán egyetlen irodalomtörténész (Baránszky-Jób László) figyelt föl arra, hogy az archaizálás nem a műalkotás célja, hanem az eltűnő idő fölidézésének eszköze. Ezt szolgálta a cselekmény mitológiai rendszerbe történő beillesztése is. Az idő misztikuma és a mítosz egymástól szétválaszthatatlan; segítségével abba a rejtett létezésbe hatolhatunk, „amelyből a látható létezés ered, állandó támasza ez annak, aki az élet változásainak és esetlegességeinek van alávetve. Az okok érzékelhetetlen világába érkeztünk”. (Henri Wallon).

Szalay Károly három társadalmi regény megírása után, negyedik művével leereszkedett a Thomas Mann-i mélykútba. Nem túl mélyre, csupán a 17. századba, ez azonban az írói vállalkozás nehézségi fokát semmilyen mértékben sem csökkenti. Az idő lerögzítése kezdetben Szalay számára is az emlékképek sűrű közbeiktatásával látszott megoldhatónak, s a *Szerelmes éveink*, a *Párhuzamos viszonyok* és a *Bikakolostor* című regényeiben hatásosnak bizonyult. Báró Listius László élettörténete már más írástechnikai megoldást igényelt. Szalay jó érzékkel ismerte föl, hogy a történelmi múlt romantikus háttérének fölvezetése s a Krúdy-Proust-Joyce-féle szerkesztői elv alkalmazása kétes eredménnyel bíztat. Itt kell megemlítenünk Kodolányi János eddig kellően nem méltányolt fölismerését, mely szerint a rekonstruálandó korszaknak mindenekelőtt a hatékony tényezőként működő szimbólumrendszerét kell föltárni. Mitikus korban ember és szerep tehát az élő mítosz közegében hiteles. A föladat elsőrendűen pszichológiai: a kollektív tudat, illetve az élő mítosz föltárása.

Szalay Károly regénye ilyen értelemben irodalmunkban az első mélylélektani regény. Ideje és tere a 17. századi Magyarország, a költő Zrínyi Miklós százada. Irracionális korszak ez, a rettegés, a bizonytalanság érzetének világa. A kollektív tudat sötét hatalmakkal, boszorkányokkal, démoni alakokkal terhelt. A rettegés – mondja C. G.

Jung – még civilizált körülmények között sem fölértelenül rendellenes jelenség. Különösen nem az a három részre szakadt országban. Érthető hát, ha a psziché mágikus erejű, démoni figurákat vetít ki magából, amelyek megtestesülése konkrét tény. A mélyből Jung archetípusai emelkednek föl, s a realitás paradox módon az irracionalitás lesz. A regény cselekménye lényegében történelmi krimi: báró Listius László életútja 1662. április 11-én történt bécsi kivégeztetéséig. Az életrajz egyik különlegessége, hogy a költői babérokra is pályázó báró, mint említésre méltó szerző, Beöthy Zsolt század eleji középiskolai irodalomtörténetében helyet kapott. Példaképénél, az eposz-író Zrínyi Miklósnál kisebb leleménnyel, de helyel-közzel gördülékenyebben verselt.

Pszichoanalitikus föltevések szerint az irodalmi pokoljárások (Vergilius, Homérosz, Dante stb.) a tudattalanba történő lemerülés jelképi ábrázolásai. Jung az ember lelki szerkezeti képét egy olyan épület rajzolatával magyarázza, amelynek felső emeleteit az 19. században emelték, földszintje a 16. századból származik, a pincében római alapfalak fedezhetők föl, amely alatt betemetett barlang rejlik, a mélyebb rétegekben pedig kőkorszaki eszközök találhatók.

Szalay ilyen értelemben viszi le regényének elején a kamasz korú Listiust a köpcsényi vár elzárt pincéjébe, ahol a sötét erők befolyása alá kerül, s ahonnan már a varázsló archetípusaként emelkedik a fölszínre. Ellentétpárja Kerekes Menyhért alispán, a hősmotívum megtestesítője. Jelenlétét nem csupán a regény szerkezeti egyensúlya indokolja; Kerekes is korának jellegzetes, nélkülözhetetlen alakja, az isteni rend törvényeinek őre. S ott van közöttük a tragikus sorsú Bánffy Advíga, a férfilélek mélyén élő nőideál, az anima, valamint az ő ellentéte, a nem kevésbé tragikus véget ért, gonosz hajlamú Keczkés Éva. A regényben, noha ismert történelmi alakok – Zrínyi Miklós, Wesselényi Ferenc, Szécsi Mária stb. – tűnnek föl benne az események cselekvő, alakító részeseként, az írói

szándék észrevehetően új utakat keres. Szalay nem elégszik meg azzal, hogy regénye csupán régiségtani segédolvasmány legyen – ami nagy általánosságban elmondható a történelmi regény műfaji jellemzőjeként – noha annak számos elemével él, általános érvényű, komplex megoldásra törekszik. Értelmezése szerint a társadalmi mozgások mélyén uralkodó erőtvények – mindegy, hogy politikai vagy gazdasági színezetűek –, a pszichés energiáktól függően működnek. A hatalom természetrajza ezért, bármely történelmi korszakról legyen szó, mivel a tudattalanban ered, irracionálisban, démoni mivoltában mindenkor hasonló, nehezen kiismerhető. A hatalom gyakorlóit a kollektív tudatból áramló projekció révén így válnak emberfölötti erők szimbólumaivá: varázslókká, mint Listius vagy karizmatikus vezéreké, mint századunk diktátorai.

A regény szereplőinek nem mindegyike archetípus, csak azok, akik a cselekmény erőterében mozognak. A regény középpontjában a mandala áll, az a mágikus kör, amit Listius báró vára jelképez. A koncentrált erőteret, amely egyszerre bezár és kirekeszt. Mint ahogyan az a hatalom természetrajzából következik. Félelmetes ez az erő, amely a társadalmi életben állandó forrása a védekező és a támadó mozgásoknak.

Szalay Károly regényének újszerűsége a jelenségek összefüggéseinek mélylélektani átvilágításában van. Életünkben a tudattalan meghatározó szerepe az elmúlt diktatúrák óta nyert tapasztalataink alapján bizonyítottan nem fikció, üres elmélet. „Mert az ember nem csupán értelmes lény, nem tud csak az lenni, és nem is lesz soha az. Ezt minden kultúrbonc jegyezze meg jól magának. Lényünk irracionális oldalát nem tudjuk kiirtani, de nem is szabadna megtennünk” – figyelmeztet Jung. Ez Szalay Károly regényének is legfőbb mondandója.

1996.

Beke Albert: Szemben a szélllel

A Kádár-éra rejtjelezett szövegeihez szokott olvasó első benyomásként bizonyára szokatlannak találja Beke Albert tanulmányainak hangvételt. Nyersnek, keménynek, célirányosnak érezvén a kritikus stílusát, éppen ezen erényével lesz nehéz megbarátkoznia. Mert Beke Albert kegyetlen igazmondó, igazi – a szó nemes értelmében vett – debatter. Kitűnő vívó, nagy biztonsággal találja meg a gyöngye pontokat, s azonnal oda is szúr. Úgy vélem, nem járok messze az igazságtól, ha alkotókedvének ösztönzőjét a kellemetlen témákból kipattanó szellemi izgalmakban sejtem.

Racionalizmusa nem tűri a mitizálást, s akkor is nekitámad, ha tudja, hogy metafizikai jellegénél fogva, az irracionális létezés sérthetetlen. Nem fogadja el Latinovits zseni voltát, s tényekkel, adatokkal bizonyítja, hogy a népszerű színész – a köztudattal ellentétben – nem volt a szocialista rendszer áldozata. Aki ismeri az egykori sajtóvita anyagát, az jól tudja, hogy Bekének volt igaza, ám azt is tapasztalni kellett, hogy érzelmek ellen minden észérvtárgyhatástalan marad.

Kár hogy a kötetbe nem került be egy igen ideillő tanulmánya Bekének, amely Lehetne-e ma szerkesztő Osvát Ernő? címmel jelent meg a Kapu című folyóiratban, 1988 októberében. Mint írja: „A mai szerkesztők elsősorban kulturális diplomaták, akik az irodalom hajóját nemcsak az aktuális napi politikai hullámvázásokhoz igazítják, hanem, mivel minden lap mindenkié, a különféle írói tömörülések felett is szemet hunynak, s úgy viselkednek, mint ha minden író egymás elvtársa és kebelbarátja volna.” Mindebből kiviláglik, miért ragaszkodik Beke megveszte-

gethetetlenül önmaga kritikusi rangjához, s miért gyűjt eleven parazsat a tulajdon fejére.

Tiszteletre méltó álláspont ez még akkor is, ha olyan vitathatatlan tekintélyről van szó, mint Illyés Gyula, aki-nek személyiségrajzát – sajátos módszerrel – nagyrészt a posztumusz kiadású Naplókban tátongó hiányosságok alapján vázolja föl. Kritikai észrevételeit minden esetben pontosan okadatulja, s ez az, amit a tisztesség jogán másokon is számon kér.

Beke Albert tanulmánykötetének valamennyi írása fontos. Tisztázásra érdemes nemzeti alapkérdéseket elemez, akár Király Istvánt bírálja keményen, akár Hartyányi István Szíj Rezső-bibliográfiáját méltatja. Szikár, kemény, a hajdani protestáns vitázókra emlékeztető stílusa az egész kötetet egyenletes, figyelmet lekötő feszültségben tartja, de nem nélkülözi a föloldó, finom érzelmi rezdüléseket se. Veres Péterről készített szeretetteljes emlékező írása a legjobb irodalmi portrék közé sorolható.

A Szenci Molnár Társaság kiadása.

1995.

Országos Széchényi Könyvtár

Történelem – nagylátószögből

Bogyay Tamás könyve

Keserű igazságra kell annak ébrednie, aki 1100 éves történelmünk hősie küzdelmeit és kulturális, valamint tudományos értékeinket megismervén arra is kíváncsi, más népek mindezekről milyen ismeretanyaggal rendelkeznek. Mit tud rólunk az idegen? Mert amit általában tud – jobb lenne, ha nem tudná. A világ nagy könyvtáraiban a történelmünk iránt érdeklődő többnyire ellenséges szándékú propagandaanyagokat talál, amelyek szinte kizárólagos forrásművekként szolgálnak a tudományos földolgozások számára is.

Sajnálatos fogyatékoságunk, de tény, hogy önmagunk igazabb megismertetésére az elmúlt száz évben nem sokat áldoztunk. Ennek hátrányait naponta észlelhetjük. Megkülönböztetett figyelmet érdemel tehát valamennyi rólunk szóló könyv, amely idegen nyelvterületeken van forgalomban. *Bogyay Tamás* néhány hónapja megjelent könyve eredetileg német nyelven látott napvilágot, 1967-ben. Mint azt a címe is jelzi, történelmünknek jól áttekinthető vázlatát adja, mindössze százhetven oldalon. A zsebkönyvnyi terjedelem a gyors és pontos tájékozódáshoz éppen elegendő.

A szerző az eredetkérdéstől kezdve Magyarország történetét eszmetörténeti megvilágításban, fázisokra bontva tárgyalja, s az események taglalásakor figyelembe veszi a mindenkori európai erőviszonyok kényszerítő hatásait is. Bogyay Tamás könyve itthon is kitűnően használható, éppen ezért kisebb pontatlanságait egy következő kiadásban érdemes lenne korrigálni. Ma már közismert tény például,

hogyan *Károlyi Mihály* nem adta át a hatalmat *Kun Bélának*. A kommunisták a nevezetes lemondó nyilatkozatot *Károlyi* tudta és beleegyezése nélkül tették közzé. Meggondolandó a szerző azon állítása is, mely szerint a honfoglalás utáni idők magyarsága a gyepűrendszer kiépítését csak a *Lech-mezei* vereség után kezdte meg. A nemzeti hagyományaihoz és katonai szokásaihoz oly szívósan ragaszkodó magyarság minden bizonnyal védelmi taktikáját sem itt, a vereség hatására alakította ki. Egyébként ezt a védelmi rendszert már a honfoglalás idején készen örökölte az avarságtól, amelynek híres körgyűrűi ugyanezen elv alapján működtek. Érdekes, hogy a régi birtokviszonyokat tárgyaló okiratokban következetesen gyepjűnek írják a gyepűt, gyaníthatóan ennek mélyhangrendű változata a gyapjú szavunk. Ismeretes a régi időkből egy *Giapjupatak* helynév is, amelyből később Gyepüpaták lett (majd a vidék elszlávosodásával *Prehaszkának* íratott). Tény, hogy etimológiai szótárunk ezt az egyeztetést nem igazolja, a szó ősisége és tartalma azonban nem lehet kétséges.

1994.

Országos Széchényi Könyvtár

Honnan jöttünk?

Új könyv őstörténetünkről

„Nem mondtam tudatosan olyat, ami nem igaz, és nem cselekedtem hamis szívvvel” – idézi könyve zárófejezetében az egyiptomi Halottak Könyvének nevezetes szövegrészletét Kiszely István. Az olvasó elgondolkodik: mi szükség egy ilyen túlvilági bírósági tárgyaláson – de csak ott! – sikerre számítható, védekező formulára, hiszen a nem szakmabeli előtt is világos, hogy kompilátumot tart a kezében. A neves antropológus több évtizedes szorgalommal gyűjtötte és összegezte őstörténet-kutatóink valamennyi elérhető eredményét, amivel lényegében nemcsak történelmünk homályos századaiba igyekszik bevilágítani, hanem egyidejűleg szaktörténeti munkát is végzett. Aki végigtanulmányozza a százhusz oldalt kitevő bibliográfiai függelékét is, rábukkanván Csöke Sándor, Badiny Jós Ferenc, Baráthosi Balogh Benedek, Bobula Ida, Padányi Viktor, Zakar András stb. nevére, rögtön természetesnek tartja Kiszely István támadásokat megelőző védekezését. Ezek a nevek ugyanis mind a mai napig a hivatalos magyar történetírás művelői szemében *persona non graták*. Aki viszont nem ismeri előzetesen, milyen indulatokat váltottak ki már ezek a nevek, fölösleges óvatosságnak vélheti a szerző eljárást, mivel munkája nem önálló fölfogásban megírt magyar őstörténet, hanem őstörténet-kutatásunk története. Ha úgy tetszik művelődéstörténetünk egyik, régóta megírásra esedékes fejezete, amelyből selektív szempontok alapján nem maradhat ki a „délibábosnak” minősített elméletek ismertetése sem. Ez a műfaji követelmény, aminek a szerző tisztességesen eleget tesz.

Követésre méltó módszert alkalmaz. Higgadtan mérlegel, közel azonos minőségű ellenérvek esetén megelégszik ismertetésükkel, nem bocsátkozik végkövetkeztetésekbe.

Érdemes ebből a szempontból végigolvasnunk a magyarok honfoglalásáról szóló részt. Kiszely végigkíséri a kettős honfoglalás elméletének kialakulását, annak csírá-állapotától *László Gyula* professzor végső formában rögzített tanulmányáig, melyet a „*termékeny bizonytalanság*” szellemében nem zár le befejezett tényként: „*Sok kérdést kell még tisztázni ahhoz, hogy a kettős honfoglalás a valószínűségből ténnyé szilárduljon*”

Tudományos szempontból a könyv legkényesebb része a magyar nyelv *sumer* kapcsolatairól készült fejezte. A szerző maga is érezvén ezt, átadja a szót *Zakar Andrásnak*, s az elmélet körvonalazását az ő megfogalmazásában adja. Megemlíti az ellentábor kiemelkedő képviselőit is, sajnos nem tőlük idéz, pedig az egyensúly kedvéért *Komoróczy Géza* súlyos ellenérveiből néhánynak mindenképpen helyt kellett volna kapnia.

Összegezve: régóta hiányolt könyvhöz juthat most az őstörténetünk forrásai iránt is érdeklődő, Kiszely István jóvoltából. Témagazdagsága, sokszempontúsága elismerést érdemlő. A történeti kérdések elemzésébe bevonja a nyelvészeti, a valláskutatási, a növénytani, az embertani s a zenekutatási eredmények fölhasználható adatait, megtoldván az ötvösművészet és a rovásírás történetének ismertetésével. Ez a komplex szemlélet először *László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete* című könyvében tűnt föl, a módszer hasznosságát, nélkülözhetetlenségét Kiszely munkája is bizonyítja. Külön elismerés illeti a Hideo Matsumoto osakai professzor adatai alapján készült marker-világtérkép közléséért.

(Kiszely István: *Honnan jöttünk?*
Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó)

1992.

Raffay Ernő: A vajdaságoktól a birodalomig

A szerző heves indulatokat fölhevített „Erdély 1918–1919-ben” című könyve után most végre olvasható a mű ikerpárja is, az újkori román állam kialakulásának története. Rövidre szabott terjedelme ellenére *Raffay* könyvében kiemelkedő történeti teljesítményt kell látnunk, amely okadatolásainak pontosságában, valamint az alapösszefüggések megvilágításában célkitűzését hatékonyan teljesíti: egy megalakulása óta expanzív törekvésű történelmi képződmény organikus változásainak és céljainak feltárását. A neofita könyörtelenség megdöbbentő láttelepe ez. Főbb mozzanatai: 1914 előtt módszeres magyarellenes propaganda Európában, Erdélyben a román bankok által pénzelt birtokvásárlások, majd Trianontól kezdődően a magyar iskolahálózat fokozatos elszorítása, amely után jelenleg már a romániai magyarság teljes etnikai megsemmisülésének rémképével kell szembenéznünk. E magyarellenesség – politikai színezetétől függetlenül – a mindenkori román államérdek egyik fő jellemvonása. Időtállóságának ideológiai alapja *Raffay* szerint: „A román tanulóifjúság több mint 100 éve azt tanulja tanítóitól, hogy minden idegen nép, amely őket körülveszi, a népvándorlás „hordáival” érkezett, s közülük is a legkegyetlenebb a magyarság, amely a Tiszáig terjedő ősi román földeket erőszakkal elfoglalta.” Mindezek előzetes ismeretében a győztes román forradalom utáni pogrom és a kulturális autonómia elutasításának sokkoló hatását aligha fogadta volna közvéleményünk olyan előkészületlenül, csalódottan, s főként: értetlenül. (JATE Kiadó, 1989.)

1990.

GALACSHAJTÓK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Amoralitás és értékrendficam, avagy Szemben Lukács György szobrával

Az elmúlt év szeptemberében kapott szárnyra a hír: összezúzták Lukács György mellszobrát az MSZMP volt politikai iskolájának épülete előtt. Az Ajtósi Dürer sori közjáték kisebb vihart kavart, amely viszonylag hamar elült – ám akiben élt a gyanakvás, egy percre sem vélhette, hogy ezzel a Lukács-ügy lezárult.

A marxista-leninista filozófus, irodalomelméleti teoretikus, egykori tizenkilences komisszár életének ismeretében sokkal inkább a leszámolás kezdetére kellett gondolni, mint holmi spontán, egyszeri vandálkodásra. A folytatás nem váratott sokáig magára, idén márciusban Lukács emléktábláját verték le egykori lakóházának faláról. Védelmezői nyilatkozatot jelentettek meg, amelyet szellemi életünk ismert személyiségeinek egész sora írt alá *Agárdi Pétertől Vezér Erzsébetig*. Rövidre szabott nyilatkozatukat lényegében a kalapáccsal történő politizálás ellen fogalmazták meg, amely méltánytalan eljárás a lukácsi életmű ellen.

Signor Fából Vaskarika

El kell ismerni, a kalapáccsos politizálás, célját tekintve csak a szem számára lehet kielégítő, s még akkor is meggondolandó, ha közismert, hogy Lukács György ennél súlyosabb harci eszközt is alkalmazott a maga politikai útvesztőiben. *A kalapács spirituális szinten használhatóan.* Az eszmei-elméleti viták sem ígérhetnek megnyug-

vást, mivel a mester hagyatékából sarjadt Lukács-iskola kitűnősegei szektás imádattal tapadnak a kinyilatkoztatott életmű minden szeletére – nem véve tudomást arról, hogy a MŰ maradandósága nem hittudományi kérdés.

Az élet és az életmű egymástól elválaszthatatlan, csak viselt dolgaink hitelesíthetik vagy hitelteleníthetik kimondott és leírt szavainkat. Törvény ez, amely alól senki sem kivétel. A Lukács-életmű voltaképpen ezen az alapon bizonyul rokatagnak: *hiányzik belőle a morális stabilizáló kötőanyag*. Eszmetársai már a fiatal Lukács személyiségében észrevettek bizonyos zavart keltő tüneteket; *Sinkó Ervintől* tudjuk, hogy kommunista metafizikusnak és *Signor Fából* Vaskarikának nevezték el – későbbi veszélyességét nem is sejtve.

Lukács akkor még fennén hirdette: „*A politika csak eszköz, a kultúra a cél.*” Csak később vált világossá ennek eufemizmusa, s hogy *az igazi cél a hatalom bármilyen áron történő megszerzése volt*, amelynek a polgári kultúra és erkölcsrend elleni totális támadások ideológusaként egyik fő részese és felelőse lett. Irodalomelméleti írásai kulturális nagyjaink iránti tökéletes érzéketlenségét bizonyítják *Kemény Zsigmondtól Márai Sándorig* kiválóságaink egész sorát minősítette dekadensnek, kispolgárinak, egyszóval – mellőzhetőnek. Esztétikai értékrendjébe Madách remeke csak „revüszzerű” alkotásként volt beilleszthető.

Teoretikus önhittséggel

Szellemi tevékenységében évtizedeken keresztül követhető az az *amorális beállítódás*, amelynek többször és félreérthetetlenül hangot is adott. A húszas évek elején kerül vele kapcsolatba egy lelkes, szocialista érzelmű úrilány, *Duczynska Ilona*. Egy beszélgetésükről készült följegyzése éles fényt vet Lukács személyiségének eme kevésbé ismert árnyoldalára:

„Hogy a rossznak a fölmagasztalása milyen teoretikus önhittséggel lép föl, kitűnik a következőből: Arra a kérdé-

semre, hogy vajon a hazugság és félrevezetés a vezérek részéről a párttagokkal szemben megengedhető-e – a KMP egy kimagasló teoretikusa és kétségtelenül kizárólagos szellemi vezére nekem egy döntő helyzetben azt a választ adta, hogy *a kommunista etika legmagasabb kötelességünké teszi, hogy vállaljuk a rosszat*. Ez a legnagyobb áldozat, amit a forradalom tőlünk követel. Az igazi kommunistának az a meggyőződése, hogy a történelmi fejlődés dialektikája folytán az általunk vállalt rossz az ellenkezőjébe csap át.”

Az idealista úrilány azonnal elmenekül a sátán közeléből, Lukács pedig marad egy helyben. Még a harmincas évek nagy sztálini öldöklése sem teszi kételkedővé – utólag sem! 1946-ban így elmélkedik: „Éppen az igazi forradalmi demokraták a valódi népi forradalmárok, Marat és Robespierre törték át a formális demokrácia korlátait, azal mentvén meg a demokratikus forradalmat, hogy – egészen a kivégzésig – nem adtak semmi megnyilvánulási szabadságot az ellenforradalomnak.” Bizony, elborzasztó szavak ezek! S hogy mennyire körülbástyázott és szilárd ez a gondolkodás, álljon itt egy idézet az Irodalom és demokrácia című tanulmányából is: „... egy olyan állam, mint a Szovjetunió, semmiképp sem kormányozható a közvetlen demokrácia alapján.”

Ki hihet ezek után az aggastyán Lukács megszépítő visszaemlékezéseinek, amelyben önmagát a koalíciós időszakra vonatkoztatva Sztálin-ellenesnek láttatja: „Tevékenységem objektív alapja taktikai értelemben véve illuzórikusnak bizonyult. Tartalma ettől függetlenül azonban a szocializmus demokratikus megvalósítására irányult, és így objektíve, direkt módon Sztálin-ellenes volt”. Igazi stílusbravúr ez, az emlékezetkihagyás és a hazugság csillogó egyvelege! A kérdéses időszakban, amikor *Baránszky-Jób László, Hamvas Béla* és néhány társuk reménytelen szövetkezésbe fogott polgári esztétikánk védelmére, Lukács a szellem embereinek kiirtására adta ki az ukázt: „A nagy francia forradalom jogosan végezte ki *Andre*

Chenier-t. És ezt kell tennie minden harcos demokráciának ma is.” (Régi és új legendák ellen, 1947.) Még emlékszünk rá, Rákosiék tudták, hogy mit kell tenniük, tették is harcosan, demokratikusan.

A komisszár

Az életrajz nem szépíthető meg. Lukács komisszárként kezdte, és lélekben az is maradt. A munkára maga jelentkezett, mint 1919-ben. Emléktábláját nem összezúzni kellett volna, hanem más felirattal ellátni. Például azzal, amit életrajzi visszaemlékezéseiben érdemesnek tartott elmondani:

„Én jelentkeztem erre a munkára, és Tiszafüredre küldtek, ahol védekező hadállásban voltunk. Tiszafüred védelme nagyon rosszul sikerült, mert *a pesti vöröskatonák egy puskalövés nélkül elszaladtak*, és ezzel a másik két zászlóalj, mely hajlandó lett volna tisztességesen védeni Tiszafüredet, szintén nem védhette állásait, úgyhogy a hátuk mögé kerültek a románok, és Tiszafüred elesett. Akkor én nagyon energikus módon állítottam helyre a rendet, amennyiben amikor átmentünk Poroszlóba, *összehívtam egy rendkívüli hadbíróságot, és ennek az elszaladt zászlóaljnak nyolc emberét ott a főtéren főbe lövettem.*” Tegyük mindehhez hozzá: Lukács huszonhat évvel később íróтарыával szemben sem habozott, mert: „A politika csak eszköz, a kultúra a cél!”

1993.

A tények makacs dolgok

Ünnep – alkalom a visszaemlékezésre. Március 15. hatványozottan az. Közel esik 21-éhez, el lehet tehát borongani Petőfitől Kun Béla 133 napjáig sok mindenen.

A Munkáspárt műhelyében például a történelem védelmében köszörülték a berozsdásodott fringiákat. Ragyogtak is már húszadikára szépen, csak adja meg az alaphangot az ünnepi szám vezércikkírója. A vezércikk vezérgondolata két összeillesztett mondatból imígy kerekedik elénk: „...ez a rendszer képtelen vállalni nemzeti történelmünket a maga komplexitásában... Mi viszont tisztelettel emlékezünk a Tanácsköztársaságra, mert nemzeti múltunk kitörölhetetlen része, hazafiságunk építőköveinek egyike.” Elénk is gördül néhány ilyen építőkö, mint: a társadalombiztosítás kiterjesztése, a pedagógusfizetések, valamint a napszámbérek növelése stb., ám sehol nem említetik meg a leninfiúk szívmengető története, a velük együtt eltűntekkel a történelem kódében, az eke elé fogott papok is a fölakasztott parasztokkal egyetemben. „Emlékezünk, de nem mitizálunk” – magyarázza higgadtan a letisztult szemléletű szerző. Ki is hagyja bölcsen emlékezéseiből a dicső napok forradalmi kérlelhetetlenségének mítoszát, mit sem törődve azzal, hogy a „komplexitás” a leninfiúk tarsolyában maradt.

A szellem azért nem marad kielégületlen, szerencsére ugyanezen oldalon egy hegesztő szakmunkás elválaszthatatlanul, „komplexen” összeforrasztja Károlyi Mihályt Kun Bélával. Magabiztos, hiszen forrasztópákája Szekfű Gyula. A tudós történész valóban nem állította azt, hogy Kun Béláék puccsal szereztek meg a hatalmat, ez azonban argumentumnak kevés. Viszont azt állítani, hogy Károlyi

Mihály önként adta át a hatalmat, több, mint túlzás. A tények pontos ismeretéhez elegendő Nagy Vincének, Károlyi belügyminiszterének emlékiratait elolvasni, ám aki szelektív érdeklődésű, aligha talál az igazságra: „A hatalomátadás ténye egy jól időzített politikai bomba volt, közönséges puccs, amelyet két vakmerő fiatalember, S(imonyi) H(enri) és K(éri) P(ál) újságíró követett el, megszerkesztve a hírhedt deklarációt, és odahamisítva Károlyi nevét – amint azt utólag Károlyitól és feleségétől megtudtam.” Annyi még ide kíváncsozik, hogy Kéri Pált később, a Tisza István elleni gyilkossági perben, mint fölbujtót, halálra ítélték.

Mindezek után egy kérdésben egyetértünk a munkáslap szerzőivel: a tények, bizony, nagyon makacs dolgok.

1992.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A Küklopsz stílusa

Az is gyanús, ha a görögök ajándékot hoznak. Ha a kormány tenni akar valamit, az ellenzék tiltakozó reflexei menten görcsbe rándulnak. A sajtón végigfutnak a borzongás hullámai; ki-ki önnön génjeitől determináltan elkezd ágálni, jajongani, fröcskölődni. Alighogy elesett az Egyenleg, a „pártatlan” tájékoztatás egyik, utolsó végvára, máris itt az Alexa-ügy. Alapjában véve egyszerű, dramatizálásra egyáltalán nem érdemes, munkaügyi eset. A Magyar Távirati Iroda 68 éves vezérigazgatójának letelt a szerződése, tehát nyugdíjba vonult. B. A., a Kurír szépményű publicistája ezt menesztésnek tüpírozza. Nyilván úgy véli, hogy így már van jogalapja Alexa Károllyal, az új jelölttel bakafántoskodni, netán pimaszkodni is a bulváretika illemkódexe szerint: tedd először fizikai mivoltában ellenszenvenné, aztán szellemi excrementumoddal kenegesd be bátran.

Íme a fizikai portré: „Ismeretlen arc a bizottsági teremben: tömzsi, vöröses szakállú, tekintélyes, apró emberke. A rövid nyakon kis, harckocsikupola fej forog gyanakvó szigorral”. Ugyanezen személyiség lélektani megközelítésben: „leginkább Petúr bán és a leleményes Odüsszeusz keveréke lehetne”. És valamit a szellemiségéről is: „Publicisztikájának sértő kíméletlensége az Odüsszeusz társait bekebelező Küklopsz stílusát idézi”.

Hát nem kolosszális? Nemcsak a lóláb lóg ki, hanem a vörös farok is.

Az olvasót lassan áthatja a fölismerés csendes öröme: végre van egy Küklopsz-specialistánk. De közölhetné tán azt is, hogy akadt rá a félszemű óriás kézírataira, melyekből megismerte a stílusát.

1993.

Horger Antal és József Attila

Irodalmi toposz

A szakszervezeti lap glosszaírója irodalmi toposzba böt-
lott. A toposzok jellemzője, hogy nem mindig igazak, de
mindig kínálják magukat; ragadnak, s könnyen hamis pár-
hozamok zsákutcájába vezérlik kritikátlan fölhasználóju-
kat. A glosszaíró egy csapással két legyet is megcélzott a
nevezetes Horger-ügy fölemlítésével. Mint írja: „...az
annó eltanácsolt szegedi diákból irodalom címén produ-
kált verse miatt valóban nem lett tanár, az tény. De az is,
hogy Horger Antal úrról ma már a kutya se tudná, hogy
valaha is létezett, ha az egyetemi hallgató nem irodalom
címén pordukált versírással foglalatostkodott volna még
egy darabig.”

Ahány kijelentés, annyi tévedés! József Attila simán
befejezte az 1926-os egyetemi évét – és maradhatott vol-
na, szeptemberben azonban már a Sorbonne beiratkozott
hallgatója. A következő évben onnan is eltávozik (ott is
akadt egy Horger?), július végén körülnéz a Riviérán,
majd szeptemberben tanulmányait a budapesti egyetemen
folytatja, de alapvizsgát nem tesz. A szegedi egyetem
„fura ura”, tudjuk, más baloldali hallgatókkal is összekü-
lönbözött, azonban senkit sem távolíttatott el. A Horger-
ügy mértéktelen fölnagyításának máshol keresendő az
oka. A professzor a Tanácsköztársaság összeomlása utáni
első konferencián így kezdte el a beszédét: „A vörös far-
sang véget ért!” Ahogy mondani szokás, itt van a kutya
elásva!

Az, hogy a glosszaíró csak József Attila verséből isme-
ri a tudós professzor nevét, az ő baja. Horger Antalt a tu-

domány mindezek ellenére számon tartja, nem alaptalanul. Hétfalusi csángó népmesék címmel kiadott gyűjteménye archaikus szépségű anyagával megbecsült értéke a magyar néprajztudománynak. A két nyíltszótagos, úgynevezett Horger-törvény megalkotása, szófejtési és nyelvjárástörténeti tanulmányai pedig a nyelvtudományban jelöltek meg neki a legnagyobbak közt helyet.

Hogy került elő Horger Antal? A prekonceptciós gondolkodás jegyében és Csúcs László ürügyén, akiből a Magyar Rádió „fura ura” lett, mert a közelmúltban ki merte jelenteni, hogy „az elmúlt hét végén amit Esterházy Péter irodalom címen produkált, az minden volt, csak nem irodalom”.

Lehet ugyan, hogy E. P. művének elkészítése előtt bal lábbal kelt föl, és bal kézzel nyúlt írógépezéhez... szóval minden lehetséges, csak egyvalami nem: a rádió alelnökének irodalomkritikusi véleményét nyilvánítani.

1993.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A marha – semleges

A nép azé, aki megműveli. Világos tehát, hogy a „semleges világnézet” apostolai miért csapnak rögtön országos botrányt, ha valahol egy-egy iskolát visszakap az egyház, vagy a szülők kívánságára valamelyik állami iskola egyházi irányítás alá kerül. Mélységes azonban a csönd akkor, ha a tulajdonjogilag visszaszármasztott ingatlant – például a Lónyay utcai Református Gimnázium épületét – a tulajdonos nem tudja használatba venni, mert a birtokon belüli intézmény albérlői is ott tanyáznak. Ez nem izgatja föl a liberális és baloldali lapok Justitiába szerelmesedett publicistáit. De hát megszokhattuk már, hogy mifelénk, itt, a Duna-tájon a jogértelmezés korlátlan szabadságot élvez.

Most például a sári Szent János Katolikus Iskola megnyitása hozta rezgésbe az ellenzéki sajtó finom pókhálózatát. A helyi sportpálya büféjében folyik a tanítás. Mert az egyházi szellemiséget rühellők már zsenge korukban kirekesztésbe kényszerítettnek. Drámai helyzet. A négerdobok tamtamja süketté dugaszolja a füleket; ki figyel a polgármester szavára, hogy maradt még választási lehetőség a körzetben. Az alternatív megoldások között a vendéglátóipar eredetileg nem szerepelt. Valakinek kiválóan működött a dramaturgiai fantáziája. A kialakult helyzet jó reklámot szolgáltat a kiérdemesült intézménynek, s egyúttal politikai búzbombaként is remekül funkcionál. Szomorú, hogy ebben a dicstelen bolhacirkuszban egyik-másik pedagógus szerepet vállalt. Egyikük méltatlan-kodva kérdezi: „Ha állatorvos gyógyíthatja a marhát a szocializmusban szerzett diplomájával, én miért nem taníthatok?

Hja, az állatorvos szerencsésebb helyzetben van; a marháról ugyanis közismert, hogy befolyásolhatatlan, minden helyzetben világnézetileg semleges marad.

1993.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

„Ki kell cserélni!”

Olvasom a Munkáspárt óbudai lapocskájában, mi minden történt a hatvanas évek elejétől a kerületben, hála a gyors ütemű városfejlesztésnek. Tagadhatatlan, szép lista kerekedik elő: harmincezernél több új lakás, orvosi rendelőintézetek, a Szent Margit Kórház bővítése, új általános és középiskolák, uszodák, sportpályák, nyugdíjasházak stb. Ám fölötlik a gyanú, ez a szorgos lajstromozás aligha lehet öncélú. Mert, ugye, nincs szándék hátsó szándék nélkül. Nos, a fölvezetés után ez a hátsó igen hamar megmutatkozik. Ellentétben a régi szép időkkel, most elveszett az üzem, a munkahely, a létbiztonság. Ezzel szemben mit kap a nép? „Ingyenkonyhát, együttérző karácsonyi vállve-regetést sok-sok ígéretet.”

Kilóg a lóláb: a szándék nem szorul magyarázatra. Ám ha a cikkíró kedvelt szlogenjének szellemében járunk el, vagyis „konkrétan és számszerűen” vizsgálódunk, a derűs múltba nézés keserű fintorra torzul. Három évvel ezelőtti, utolsó műszaki munkámra emlékezem. Kollégámmal az Újpesti Hajó- és Darugyár egyik szerelőcsarnokát mértük föl, amikor a gyár fölparcellázása, kiárúsítása már javában folyt. Az egyik szemétkupacon, az agyonrozsdásodott vezérlőfülkék mellett a csarnok munkavédelmi őrnaplójára bukkantam. Néhány bejegyzés: „Az öntőüst balesetveszé-lyes, kicserélni... 1976. VII. 12; Öntőüst balesetveszé-lyes, ki kell cserélni... 1977. I. 25; Öntőüst balesetveszé-lyes, ki kell cserélni. 1977. III. 24.”

Nem lehet vitás, hogy azok a munkahelyek mikor és hol vesztek el. A Munkáspárt csak saját magán kérheti számon!

1993.

Szobordöntögető

Ha Németh László lábszagú mucsainak minősülhetett, várható volt, hogy előbb-utóbb a másik zseni, Szabó Dezső génuszával is perverz szobordöntögető ölelkezésre buzdul a szellemi törpeség. A grandiózus életművet még a kádári idők irodalomtörténésze sem kerülhette meg: *Nagy Péter* hatszáz oldalas monográfiája bizonyítja, mennyire tisztában voltak jelentőségével. Írtak róla, gondosan csempülték, miközben írásai – két rövid válogatás anyagának kivételével (1957; 1979) – hozzáférhetetlenek voltak. Tavaly, sok évtized múltán, tanulmányainak színe-javát *Az egész látóhatár* címmel ismét megjelentette a Püski Kiadó. A nevezetes gyűjteményről az idei Alföld negyedik számában végre érdemi észrevételek is olvashatók. Ebből készített magának másodszűrletet a Népszava kritikuskönyve, hogy leszámoljon a mesterrel: „ez az életmű teli van szembetűnő ostobaságokkal és már-már zseniális meglátásokkal”. A tudatlanság vezérelte biztonságérzet önmagára árulkodik, különben nem írta volna le ezt is: „... föllepözve a *Látóhatár* egykori példányait...” – világos, a kritikuskönyv folyóiratról beszél, ilyen című lapja viszont Szabó Dezsőnek sosem volt! De nem is ez a lényeg. Olvasásra nincs idő, viszont Szabó Dezsőnek, Csurka Istvánnak és Benedek Istvánnak közös szatyorban a helye. A fontos dolgokat már Kádár apánk is így nyomatékosította – „az ügy érdekében”

1992.

Az elárult tehetség

Magyarországon sosem volt egyszerű a költők élete. Érvényes ez a haláluk utáni sorsukra is. A líra ugyanis minálunk – mindenkori politikai helyzetük függvényeként – minden időben közügy is volt. Sorsvállalás a nemzettel. Vagyis: a költői tehetség fölött még valami szükségeltetik a Nemzeti Panteonba való belépéshez.

Borongó hangulatban olvastam Csák Gyula Népszabadság-beli emlékező írását a 70 éve született Váci Mihályról. Kétségkívül igazi költői tehetség volt. A Kések között halok meg én kezdetű verse bizonyosága annak, hogy Váci birtokában volt annak az adottságnak, amelynek ismerete nélkül minden próbálkozás csak süket klapancia marad. Váci ismerte a művészi átlényegítés titkait. Úgy-szintén Garai Gábor is, akiről a cikkben ugyancsak szó esik. Igen, a Milarépa halála című vers költője is kiváló tehetség volt – elsőrangú mesterségbeli tudással fölvértelve. S most mégis rajtuk a „bús feledékenység” sűrű homálya.

Csák Gyula élesztgető kísérlete kétes eredménnyel kecsegtet. Ha csupán a tehetségüket kellene újra fölfedezni, az utókor minden valószínűséggel elégtétellel szolgálna. Ám mihez kezdjen azokkal az írókkal, akik a levett forradalom után, 1958-ban nevüket és verseiket adták a sztrájk-törő célzattal kiadott Tűz-tánc antológiához, amely akkor jelent meg, amikor neves íróink egy része börtönben ült, s Illyés Gyuláék tiltakozó hallgatásba mélyedtek?

Ma már kevesen tudják, hogy amikor Arany János az idelátogató Ferenc József „tiszteletére” megírta a Walesi bárdokat, akadt egy költő, aki vállalta az üdvözlővers megírását. Lisznyai Kálmánnak hívták. Ő sem volt tehetségtelen.

1994.

Kísértet járja be Óbudát

Kísértet járja be – no nem Európát, csak a III. kerületet. Az eufémizmus mocsári lidérce. Négyoldalas újságocskát terjeszt, a Munkáspárt III. kerületi Koordinációs Bizottságának lapját. A fejlécen harsogó „Világ proletárai, egyesüljetek!” fölhívás világossá és egyértelművé teszi, milyen aranyrögöket rostálhat ki belőle magának az igazság után epekedő elme.

Márciusi számról lévén szó, mi sem természetesebb, mint valamely Petőfi-idézet; hat sorból kettő kiemelt szedésben: „Haza csak ott van, hol jog is van, / S a népnek nincs joga”. S nehogy túl gyorsan magához térhessen a nyájas olvasó, mindjárt a tüzes verssorok közelében még egy bunkócska szürke mezőnyben, bekeretezve: „Hányat alszunk még? Az Antall-kormánynak még 440 napja van 1994. május 23-ig. Egyetlen napot se adjunk neki!”

Ejnye, elvtársak! Negyvenhárom évnnyi országlás nem volt elég? Honnan ez a türelmetlenség? Meg kellene várni, amíg a mondvacsínált pörök, Recsk, az üresre söpört paraszti padlások, a sorvasztó kontraszelekció emlékei fölött megjelenik tapintható mivoltában is a költői vízió: „Rajtad sűrű fellegek és a / Bús feledékenység koszorútan alakja lebegnek”.

Addig azonban üdvös lenne a szétrongyolódott brosrákból tanultakat frissebb tudással fölcserélni. Ez esetben nem kellene aggódnia a fiáért annak az apának, aki nem érti: „Ha depolitizálva vannak a fegyveres erők – mit keres az egyház a hadseregben?” Bizonyára nem kommunisztákat – lévén az egyház politikamentes intézmény.

Végigböngészve a lapot, csupán H. S. véleményével tudok azonosulni; valóban nagy fogalomzavar uralkodik

az új magyar szótárban. De mindig ott, ahol hamis szándékok leplezését szolgálják. Például éppen nála, amikor analógiaképzés szándékával állítja, hogy 1919-ben a Tanácsköztársaság létrejöttével „a vadkapitalizmus fölszámolása került napirendre”. Így már világos, miért ne adjunk egyetlen plusz napot se az Antall-kormánynak! Nos, már csak arra kellene magyarázatot adnia, hogy Szamuely terrorbrigádjai milyen ideológiai és gazdaságtudományi alapismeretek birtokában keresték vidéken a vadkapitalizmust? Ötszázkilencven „vadkapitalista” falusi paraszt, plébános, illetve jegyző és tanító legyilkolásáról kellene számot adnia a 133 napig tartó proletárdiktatúráról nosztalgizgatóknak. Miért, hogy ahol bárhol a világon, a marxista-leninista utópia megvalósításán munkálkodnak, mindenhol tömegsíroktól fekélyes a föld, és átkok gomolyognak a Nap alatt? Miért?

1993.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Közzjáték az aluljáróban

Jó ideje eltűntek már a régi, közismert, vidámságot árasztó, gólyalábas, bohócruhás figurák. Azért még az utcai közzjátékok nem szűntek meg. Az utcák, közterek, aluljárók mai közzszereplői azonban semmiképpen sem hasonlíthatók ama antivilágbeli szórakozatókhoz. Komorabbak, vidámodásaikból mindig hiányzik valami, ami nélkül elképzelhetetlen a szorongás nélküli, rekeszslazító nevetés. Aki tehát az utca színpadára áll – szándékától és nemes céljaitól függetlenül – olyan szerep vállalására is rákényszerülhet, amely a szituációból elkerülhetetlenül következik. Pontosabban: ügye komolyságát könnyen lefokozhatják *környezeti tényezők*. A Blaha Lujza téri aluljáró megszokott, kavargó nyüzsgését néhány napja egy újabban képződött gyűrű okozta áramlás bonyolítja, dúsítja. A friss képződmény közepén *Krassó György* hajladozik, szónokol, vitatkozik és gyűjti beadványához az egyetértők aláírásait. Krassó célja ugyanis nem kevesebb, mint az, hogy végre felelősségre vonhatók legyenek az 1956-os forradalom utáni véres megtorlások tettesei. A galambősz szónokot néhány lépéssel hátrébb három begyűrt képű, overallos férfiú méregeti szitkozódva:

– Mit lázít ez itt a kommunisták ellen?

– Az országot mégiscsak Rákosi építette fel!

A három emberből forrón árad a lincshangulat. A hajdani kopasz pártvezér pedig bizonyára üdvözülten mosolyog le a kommunista mennyországból: „Érdemes volt!”

1991.

Névmutató

Ady Endre 7, 48, 51–52
Agárdi Péter 73
Albert Gábor 11
Alexa háróly 79
Alszeghy Zsolt 16
Antall József 21, 87, 88
Arany János 7, 35–42, 86

Babits Mihály 48
Badiny Jós Ferenc 67
Baránszky-Jób László 10,
15–17, 56, 60, 75
Baráthosi Balogh Benedek 67
Bartók Béla 7
Bata Imre 50
Beke Albert 63–64
Benedek István 51–52, 85
Beöthy Zsolt 16, 61
Bernáth Zoltán 11, 34–36
Bíró Lajos Pál 10
Bobula Ida 67
Bohuniczky Szefi 12
Bogyay Tamás 65–66
Brunton, Paul 25

Chenier, Andre 75
Csák Gyula 86
Csinszka 51
Csokonai Vitéz Mihály 7, 39
Csöke Sándor 67
Csúcs László 81
Csurka István 10, 85

Dante 60
Dekan, Ján 25–31
Dénes Zsófia 51
Dömötör Sándor 8
Duczynska Ilona 74
Duray Miklós 10

Erdei Ferenc 8
Erdélyi József 7, 8
Esterházy Péter 81

Féja Géza 7
Ferenc József 86
Ferenczy Sándor 56
Füst Milán 56
Fűr Lajos 10, 11

Gábor Áron 25–27
Garai Gábor 86
Goldziher Ignác 56
Gombos Gyula 8, 11
Gorkij 46
Grimm-testvérek 45

Hajnal István 56
Halász Gábor 45
Hamvas Béla 16, 50, 53, 75
Hartyányi István 64
Herman Ottó 56
Hitler, Adolf 23
Homérosz 60
Horger Antal 80–81
Horthy Miklós 23

Illyés Gyula 7, 56, 64, 86

Jékely Zoltán 48

Jócsik Lajos 8

Jókai Mór 7

Joyce 60

József Attila 8, 80

Juhász Ferenc 16

Jung, Carl Gustav 54, 60, 62

Kádár János 8, 85

Kádár Lajos 9

Kállay András 24

Kállay Miklós 23–24

Karácsony Sándor 8, 56

Karinthy Frigyes 56

Károlyi Mihály 66, 77

Kemény Zsigmond 7, 74

Kéri Pál 78

Király István 64

Kisfaludy Károly 7

Kiszely István 67–68

Kodály Zoltán 7

Kodolányi János 8, 50, 59,
50

Komoróczy Géza 68

Kölcsey Ferenc 68

Krassó György 89

Krencsey Marianne 20

Krúdy Gyula 59

Kun Béla 66, 75, 77

Lang, Fritz 25

László Gyula 8, 68

Latinovits Zoltán 63

Le Bon, Gustave 53

Lenin 25

Léda 51

Lévay József 41

Lőrincz László 42

Listius László 60

Lisznayai Kálmán 86

Lukács György 16, 17, 73–76

Madách Imre 74

Mann, Thomas 60

Major Ákos 34, 35

Márai Sándor 74

Marat 75

Mereskovszkij, Dimitrij

Szergejevics 26, 46, 47

Montesquieu 34

Móricz Zsigmond 7

Muhoray Eemér 8

Nagy István 8

Nagy Péter 12, 85

Nagy Vince 78

Négyesy László 15, 16

Németh László 7, 8, 18,
32–33, 48, 56, 57, 85

Ortega 53

Ossendovrski, Ferdinand 26

Osszián 40

Osvát Ernő 63

Padányi Viktor 67

Péterfy Jenő 56

Petőfy Sándor 7, 39, 77, 87

Pheidiász 31

Pizarro 43

Plehanov 47

Pomogáts Béla 13

Pribina 30

Proust, Marcel 60

Püski Sándor 7–11, 15, 33

Rasztiszláv 30

Raffay Ernő 69

Rákosi Mátyás 16, 34, 89

Read, Herbert 5 4

Rejtő Jenő 27

Riedl Frigyes 16, 56

Ries István 35

Robespierre 75

Róheim Géza 56

Simándi Tamás 35

Simonyi Henri 78

Sinka István 7, 8

Sinkó Ervin 74

Soli Deo Gloria 8

Spengler Oswald 53

Szabó Dezső 7, 8, 11, 12–14,
85

Szabó Lőrinc 10

Szabó Pál 7

Szalay Károly 56–58, 59–62

Szamuely Tibor 88

Szávai Nándor 16

Szécsi Mária 61

Szekfü Gyula 77

Szervatius Tibor 13

Szűz Rezső 53–55, 56, 64

Szoltszenjicin, Alekszandr 28,
46–47

Szőcs Zoltán 13

Sztálin 25, 75

Takáts Gyula 50

Tamási Áron 7

Tisza István 78

Váci Mihály 86

Várkonyi Nándor 49

Vas Gereben 7

Veres Péter 64

Vergilius 60

Vezér Erzsébet 73

Vörösmarty Mihály 7, 39

Wallon, Henri 44, 66

Weöres Sándor 48–50

Wesselényi Ferenc 61

Zakar András 67

Zeusz 31

Zrínyi Miklós 60

Tartalomjegyzék

SZÁRSZÓTÓL SZÁRSZÓIG

Szárszótól Szárszóig	
(A szellemi összegezés kísérlete)	7
Népünk sorskérdései	7
Nemzeti szellemben	10
Hattyúk és hattyúölők	12
Csak Lukácsot kellett túlélnem	15
Alkotó hazaszeretet	18
Hírünk a világban	20
Végtisztesség	23
Gábor Áron szibériai trilógiájáról	25
Nagy Morvaország?	29
A minőség forradalma – kisebbségben	32
Justitia tudathasadása	34

ORPHEUS ÚTJÁN

A csodaszarvastól a Dzsangar-énekig	39
Az ősi magyar eposz	40
A szimultán ritmus	41
Fehérlófia-változatok	42
Inka mítoszok	43
A farkas mítosza	45
Szolnsenyicin dilemmája	46
Orpheusz útján	48
Benedek István Adyról	51
Szíj Rezső művészetesztétikája	53
Kortársi monográfia	56
A modern történelmi regény alakító tényezői	
(Szalay Károly: A sátán helytartója)	59
Beke Albert: Szemben a széllel	63
Történelem – nagylátószögből	
(Bogyay Tamás könyve)	65
Honnan jöttünk?	
Új könyv őstörténetünkről	67
Raffay Ernő: A vajdaságoktól a birodalomig	69

GALACSHAJTÓK

Amoralitás és értékrendficam, avagy	
Szemben Lukács György szobrával	73
Signor Fából Vaskarika	73
Teoretikus önhittséggel	74
A komisszár	76
A tények makacs dolgok	77
A Küklöpsz stílusa	79
Horger Antal és József Attila	
Irodalmi toposz	80
A marha – semleges	82
„Ki kell cserélni!”	84
Szobordöntögető	85
Az elárult tehetség	86
Kísértet járja be Óbudát	87
Közzjáték az aluljáróban	89

NÉVMUTATÓ

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ZÁSZLÓS LEVENTE Orheus Apollónhoz

Mintha az értelem leglényegét, annak eredetét kutatná a költészet eszközeivel Zászlós Levente. A civilizáció történetiségének rétegein halad keresztül, egyre elszántabban; és egyre határozottabban sejtve azt: hová is kell eljutnia, velünk együtt, hogy elindulhasson; s aki érti szavát, követesse őt az úton.

Három ciklus előzi meg a negyediket; amely negyedik – a Gilgames eposz magyarra ültetése – talán a bölcső megtalálását sejteti. De melyek is azok a rétegek, amelyeken át kell haladnunk? Mindent megelőzőnek, hisz így van az mindannyiunk életében is, a külső tények megtapasztalásai. De ilyen külső tény minden idegen személyiségjegynek az azonosulás szintjéig történő megértése! Seneca, Cortez, Charlotte Corday, vagy épp' a kufárok, egy pozsonyi kertész; valamennyiükből az és annyi a fontos, ami és amennyi viszszafelel bennünk. Közelebb vezetve minket belsőbb magunkhoz; a gyökerekhez.

S már ez a következő rétegvallatás. Mikoris a személyektől, tudattársainktól az ösztönlények felé fordulunk. Halott pollenek zörgése rivall reánk; már e kép is kifejezi: milyen hatalmas és meglepő metaforagazdagság jellemzi akkor (is) Zászlós Leventét, amikor ösztöneink mását és lényegét, a közös eredetet próbálja kikutatni földünk lélegzetvételeiben. Így haladunk még mélyebb rétegek felé; már legbensőbb lényegünk kutató pillantásait látjuk, amelyekkel azt kérdi: miért vagyunk mi többek és miért lettünk mi kevesebbek!?

Ára: 590,- Ft

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár